

Zamieńmy słowo

Język
polski

Program nauczania języka polskiego dla II etapu edukacyjnego Zamieńmy słowo klasy 4–8 szkoły podstawowej

I. Charakterystyka programu nauczania	2
II. Cele kształcenia – wymagania ogólne	10
III. Treści nauczania –wymagania szczegółowe i przewidywane osiągnięcia	21
IV. Sposoby osiągania celów	33
V. Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć	38

I. CHARAKTERYSTYKA PROGRAMU NAUCZANIA

dr Anna Podemska-Kałuża
Zakład Dydaktyki Literatury i Języka
IFP UAM w Poznaniu

Poznań, 30.11.2022

Zamieńmy słowo. Język polski. Szkoła podstawowa. Klasy 4–8 Program nauczania

Wszechstronny rozwój ucznia jest prymarnym celem nowoczesnej edukacji. W szkole młody człowiek zyskuje szansę na rozwój osobisty, pogłębia indywidualne zainteresowania i pasje, kształtuje cenne umiejętności społeczne, rozbudza swój potencjał kulturowy. Na lekcjach języka polskiego i innych przedmiotów otrzymuje on wiele narzędzi, dzięki którym może eksplorować otaczającą go rzeczywistość oraz zrozumieć zmiany dokonujące się we współczesnym świecie. Dzięki edukacji polonistycznej uczeń poznaje literaturę i uczestniczy w kulturze, przez co poszerza perspektywę oglądu świata. Uczy się szacunku dla przeszłości, kształtuje postawy patriotyczne i obywatelskie, rozumie znaczenie tożsamości narodowej. Rozwija wrażliwość humanistyczną i dostrzega znaczenie tradycji w życiu człowieka. Zyskuje wiedzę o hierarchii wartości moralnych i estetycznych. Doskonali werbalne i niewerbalne sposoby wyrażania własnych myśli, przeżyć i uczuć. Może też doświadczyć kontaktu ze sferą wartości osób wywodzących się z innych kręgów kulturowych, grup etnicznych czy religijnych, poczucia odpowiedzialności za ochronę przyrody i tradycji literackiej jako podstawy kultury.

Cykl *Zamieńmy słowo* wpisuje się w te założenia i służy realizacji głównych celów edukacji polonistycznej w szkole podstawowej. To propozycja nauczania w zakresie kształcenia ogólnego języka polskiego, przeznaczona dla klas 4–8 na II etapie edukacyjnym, zgodna z obowiązującymi podstawami prawnymi, czyli z zapisami *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425) oraz z podstawą programową (*Rozporządzenie MEN z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej*, Dz.U. 2017, poz. 356). Podręczniki *Zamieńmy słowo* zawierają wszystkie treści i pozwalają kształcić wszystkie umiejętności określone w podstawie programowej, które uczeń powinien opanować w klasach 4–8 szkoły podstawowej, aby móc przystąpić do egzaminu ósmoklasisty – ewaluacji zewnętrznej przewidzianej na zakończenie tego etapu edukacyjnego. Wiedza i umiejętności wymagane podczas tego sprawdzianu w klasie 8 zostały przedstawione w wytycznych Centralnej Komisji Egzaminacyjnej (m.in. w *Informatorze o egzaminie ósmoklasisty z języka polskiego od roku 2018/2019*).

Kształcenie polonistyczne na tym etapie edukacyjnym ma na celu przede wszystkim:

- ▶ rozwijanie kompetencji językowych i komunikacyjnych;
- ▶ przygotowanie ucznia do świadomego uczestnictwa w kulturze dzięki analizie i interpretacji zarówno tekstów należących do kanonu, jak i dzieł współczesnych, w tym kultury masowej i twórczości internetowej;
- ▶ kształtowanie tożsamości młodego odbiorcy w duchu otwartości na innych ludzi;
- ▶ wspieranie aktywności ucznia w klasie i poza nią – zachęcanie go do wypowiedzania swoich sądów, zabierania głosu w dyskusji, działań twórczych, samodzielnych działań samokształceniowych itp.

Podmiotowość

Program *Zamieńmy słowo* preferuje model edukacji, w którym **uczeń jest traktowany podmiotowo** w procesach nauczania-uczenia się. Dzięki temu może jednocześnie zdobywać wiedzę oraz pracować nad swoimi umiejętnościami i postawami. Program uwzględnia istnienie różnych typów inteligencji, predyspozycji, stylów uczenia się młodych ludzi. Podkreśla, że każdy uczeń jest ważny i nie ma dwóch takich samych osobowości. Osiągnięcia dydaktyki antropocentrycznej pozwalają nauczycielom mądrze zaprojektować i przeprowadzić lekcje, podczas

których uczeń jest postrzegany jako integralna osoba, z całym spektrum swoich uzdolnień, możliwości i ograniczeń. To sprzyja kształtowaniu jego osobowości oraz sfery osobistych wartości. Antropocentryzm w nauczaniu skutkuje więc wielostronnym rozwojem młodego człowieka, intensyfikowaniem jego dążenia do samodzielnego zdobywania wiedzy i zastosowaniem krytycznego myślenia. To również zwrot w stronę rzeczywistości, w której młody człowiek funkcjonuje. W praktycznym działaniu lekcyjnym nauczyciel poszukuje zatem powiązań między wiedzą a indywidualnym doświadczeniem dzieci i młodzieży. Cykl *Zamieńmy słowo* zachęca do uwzględnienia kontekstu życia młodych ludzi, zanurzonych w kulturze dnia codziennego, przede wszystkim w kulturze obrazu, silnie oddziałującej na procesy nauczania-uczenia się. Program zaleca rozwijanie umiejętności krytycznego odbioru kultury popularnej i tekstów, z którymi uczeń styka się za pośrednictwem środków masowego przekazu.

W swojej pracy wielu polonistów poszukuje sposobów na podniesienie efektywności nauczania. Jednym z nich jest zwrot ku zainteresowaniom i pasjom młodego pokolenia. Cykl *Zamieńmy słowo* wspiera uczniów w indywidualnym rozwoju. Podręczniki uwzględniają aktualne tematy, które szczególnie interesują nastolatków, takie jak: ekologia, zmiany klimatyczne, zasady zdrowego odżywiania, wolontariat, kształtowanie postaw tolerancji i szacunku wobec Innych, respektowanie praw człowieka. Dzięki obecności tych ważnych zagadnień młodzi ludzie rozwijają poczucie odpowiedzialności za drugiego człowieka, za ochronę przyrody, za przyszłą jakość życia na Ziemi. Uczą się empatii i wrażliwości społecznej, a także dostrzegają sens solidarności z innym człowiekiem. Doskonaląc pozytywne nawyki proekologiczne, osiągają kompetencje, które pozwalają im skutecznie chronić środowisko naturalne. Wykształcają poczucie sprawczości i stają się aktywnymi obywatelami dbającymi o najbliższe otoczenie i angażującymi się w działania na rzecz społeczności lokalnej. Potrafią zastosować w praktycznym działaniu hasło „myśleć globalnie – działać lokalnie”.

Wartości

Antropocentryzm w dydaktyce jest dopełniany przez antropocentryczny model wychowania. Cele wychowawcze, mocno zogniskowane na podmiotowości ucznia, pozwalają budować świat wartości młodych ludzi, rozwijać ich kompetencje emocjonalne i społeczne, kształtować postawy szczególnie ważne w dorosłym życiu. Program nauczania podkreśla tak istotne idee wychowania jak otwartość ucznia na poznawany świat, drugiego człowieka, grupę rówieśniczą, wspólnotę lokalną, społeczeństwo, a także samego siebie. Motywuje dzieci i nastolatków do dostrzegania prawdy, dobra, piękna, szacunku dla człowieka, miłości, zrozumienia, poszanowania inności, a następnie kierowania się tymi wartościami w życiu osobistym i społecznym. Cykl *Zamieńmy słowo* wskazuje na znaczenie postaw i umiejętności ważnych w kontaktach międzyludzkich: uczciwości, odpowiedzialności, lojalności, przyjaźni, życzliwości, doświadczania wspólnoty, empatii, właściwej komunikacji emocjonalnej, etyki pracy, solidarności, zaangażowania w problemy innych ludzi, umiejętności rozwiązywania konfliktów. Nauczanie oparte na wartościach uniwersalnych, silnie powiązane z postawami społecznymi, narodowymi, religijnymi, etycznymi, znajduje odzwierciedlenie w pracy uczniów z utworami literackimi, szczególnie podczas interpretacji tekstu. Uczeń odwołuje się do hierarchii wartości, kiedy ocenia postępowanie bohaterów czy też stara się określić stosunek postaci do ojczyzny, społeczności lokalnej, środowiska zawodowego, rodziny, przyjaciół, innych osób, a także zwierząt i przyrody. Nauczanie literatury i języka polskiego w taki sposób służy wychowaniu świadomego odbiorcy książek i innych tekstów kultury.

Z tego powodu struktura podręczników została powiązana z **edukacją aksjologiczną**. Opiera się ona na wartościach wskazywanych w tytułach poszczególnych rozdziałów i rozważanych z różnych punktów widzenia w trakcie pracy z tekstami kultury. W klasie 4 dziecko inicjuje działania edukacyjne, zadając podstawowe pytanie egzystencjalne: kim jestem? (rozdział I). Praca z kolejnymi rozdziałami podręcznika i zeszytu ćwiczeń pomaga młodemu człowiekowi określić znaczenie rodziny, szkoły, rówieśników (przyjaciół i koleżanek / kolegów), otoczenia w jego życiu. Te działania są kontynuowane podczas edukacji w następnych klasach, gdyż poszczególne rozdziały ogniskują uwagę zespołu klasowego na wybranych wartościach i emocjach. Są to: zaangażowanie, szczodrość, poznanie dziedzictwa antyku, dobre obyczaje, patriotyzm, aktywne uczestnictwo w nauce i zabawie, radość (w klasie 5). Tytuły rozdziałów w *Zamieńmy słowo* do klasy 6 podkreślają znaczenie fantazji, dociekliwości, duchowości (słuchania słowa), więzi, uczestnictwa w kulturze, odwagi i samodzielności. Uwaga uczniów klasy 7 zostaje skupiona na ambicji, sprawiedliwości, odpowiedzialności, altruizmie, buncie, nadziei i wrażliwości. W klasie 8 nastolatki rozważają wpływ na życie człowieka równowagi, tradycji, szacunku, wierności, pracy,

relacji i rozwoju. Takie skupienie nauczania i wychowania na wartościach pozwala rozwijać inteligencję emocjonalną nastolatków, sprzyja kształtowaniu osobowości i aktywnych postaw społecznych. Współczesna humanistyka, tak silnie obecna w założeniach przedstawianego programu, koncentruje też uwagę uczniów, nauczycieli, rodziców oraz innych osób pozostających w sferze oddziaływania szkolnej edukacji polonistycznej na przeciwstawianiu się nietolerancji, ksenofobii, rasizmowi, niesprawiedliwości, cierpieniu, dyskryminacji, nierównościom społecznym, wyzyskowi ekonomicznemu. Jest to możliwe dzięki wykorzystaniu odpowiednich utworów literackich i innych tekstów kultury, które umożliwiają rozmowę, przedstawienie różnych stanowisk, debatę, burzę mózgow, dyskusję. Podkreślają one znaczenie umiejętności komunikowania się z innymi ludźmi, a także rozbudzają ciekawość świata, promują aktywność poznawczą i zachęcają młodych ludzi do brania odpowiedzialności za własne czyny. Teksty w podręcznikach *Zmieńmy słowo* podejmują tematy ważne dla współczesnego ucznia (np. problematykę proekologiczną, integrację imigrantów w społeczeństwie obywatelskim, kwestie odróżniania się od najbliższego otoczenia, kształtowanie relacji w rodzinie i z osobami bliskimi, poszukiwanie autorytetów we współczesnym świecie). Nowy cykl kształtuje postawy otwartości i szacunku wobec przedstawicieli innych ras, kultur, religii oraz dorobku różnych narodów, społeczeństw i grup etnicznych.

Istotną rolę odgrywają treści nauczania i wychowania skupiające uwagę nauczyciela na rozwijaniu postaw patriotycznych i obywatelskich współczesnych dzieci i nastolatków. Systematyczna praca wychowawcza przyczynia się do wzrostu poczucia tożsamości narodowej oraz poszanowania historii i tradycji. W ten sposób nauczyciel oddziałuje na młode pokolenie, realizując trudny proces kształtowania postaw i pozytywnych wzorców zachowań społecznych. To w szkole, na lekcjach języka polskiego oraz innych przedmiotów, uczeń ma zyskać odpowiedź na pytania, dlaczego on sam, otaczający go ludzie i całe społeczeństwo postępują w określony sposób, czy jest to przejaw dobra czy zła, czy stanowi pozytywny czy negatywny aspekt życia społecznego, jakie są skutki podejmowania określonych wyborów moralnych. Uzyskane rozstrzygnięcia umożliwiają uczniom przyjęcie pochodzących z zewnątrz norm i zasad oraz traktowanie ich jako własnych.

Program podkreśla znaczenie działań wychowawczych, które mogłyby powstrzymać niekorzystne tendencje i stereotypy, na przykład dotyczące negatywnego postrzegania człowieka przez pryzmat płci, wyglądu czy wieku. Ma to ogromne znaczenie w obecnej sytuacji, kiedy obserwuje się wzrost agresji językowej, szczególnie w mediach społecznościowych. Program *Zmieńmy słowo* uwypukla w dyskursie publicznym i szkolnym rolę języka, za pomocą którego uczeń wyraża szacunek do innych oraz deklaruje postawę tolerancji wobec drugiego człowieka. Pomaga to wyeksponować rolę kompetencji językowych, a przy tym ułatwia sukcesywne poszerzanie instrumentarium, które pozwala precyzyjnie opisywać zjawiska języka i sprawnie posługiwać się jego zasobami. Młode pokolenie zyskuje też wiedzę, jak należy się komunikować podczas oceniania postaw i zachowań ludzkich, aby postępować zgodnie z zasadami etyki i kultury języka.

Wiedza – komunikacja – zmiana

Kluczowe pojęcia programu tworzą triadę: **wiedza – komunikacja – zmiana**. Mają one fundamentalne znaczenie dla treści nauczania i sposobu ich prezentacji w cyklu *Zmieńmy słowo*. Obecność tych pojęć wskazuje na odwołania do różnych modeli programów nauczania: analitycznego, hermeneutycznego i krytycznego.

Z modelu analitycznego program *Zmieńmy słowo* zaimplementował konieczność rozpoznania, jaką wiedzę uczeń powinien uzyskać i w jaki sposób może osiągnąć zamierzone cele z jak najlepszym wynikiem (hasło przewodnie: „Uczę się, aby opanować wiedzę”).

Model hermeneutyczny stał się wykładnią, jak na lekcjach języka polskiego i w przestrzeni edukacyjnej porozumiewać się ze sobą skutecznie, aby współtworzyć świat (hasło przewodnie: „Uczę się, by znaleźć odpowiedź”).

Z modelu krytycznego program *Zmieńmy słowo* zaczerpnęła ideę, że wiedza stwarza możliwość dokonywania zmian (hasło przewodnie: „Uczę się, aby zmieniać”)¹.

Obecne w podręcznikach *Zmieńmy słowo* utwory literackie i inne teksty kultury pozwalają w sposób twórczy i kreatywny zrealizować tę triadę. Są to często teksty oryginalne, niestereotypowe, dotychczas w niewielkim zakresie wykorzystywane w materiałach dydaktycznych, nierzadko zaczerpnięte z najnowszej literatury dla dzieci i młodzieży, stanowiące zwrot w stronę rzeczywistości ucznia. Dobór atrakcyjnych fragmentów to odpowiedź na oczekiwania czytelnicze współczesnych uczniów i mocna strona lekcji zaprezentowanych

¹ H. Komorowska, *O programach prawie wszystko*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999.

w podręcznikach. Utwory literackie w każdym z rozdziałów służą określonym celom. Może to być wzrost zainteresowania określonym tematem i poszerzaniem horyzontów myślowych, rozwój motywacji do eksplorowania świata oraz pozyskiwanie nowych umiejętności, które pozwolą młodemu człowiekowi doświadczać radości, miłości, bliskości, poczucia bezpieczeństwa, satysfakcjonującego funkcjonowania w grupie i życia we wspólnocie. To właśnie kontakt z literaturą uświadamia uczniom, jak ważne są wartości, właściwe wybory moralne i postępowanie zgodne z normami społecznymi. Ten efekt jest wzmacniany dzięki odwołaniu się także do innych tekstów kultury.

Promocja czytania

Zadaniem edukacji polonistycznej jest intensywna **promocja czytania**. Atutami cyklu *Zamieńmy słowo* są dobrze dobrane teksty do lektury – odsyłają do nietuzinkowych pozycji, stanowiąc zwrot w stronę rzeczywistości ucznia. Młody człowiek może stworzyć wartościową, silnie zróżnicowaną bibliotekę książek ważnych w doświadczeniu czytelniczym. Powstaje ona od początku edukacji szkolnej, ale w klasach 4–8 ma szansę się wzbogacić o wiele tytułów frapujących poznawczo i formalnie. Obok oryginalnych pozycji z nowoczesnej literatury dziecięcej i młodzieżowej znajdują się w niej utwory literackie z kanonu literatury polskiej i obcej. Zestawy poleceń towarzyszących tekstom oraz przywołane konteksty (zwłaszcza teksty ikoniczne) pozwalają **pokazywać dzieła w nowej perspektywie**, uwzględniającej potrzeby poznawcze i psychoemocjonalne młodego pokolenia. Dzięki tym działaniom uczeń może stale pracować z ciekawymi fragmentami literackimi i wykształcać nawyki systematycznej lektury.

Ważnym działaniem w kształtowaniu świadomych postaw młodego pokolenia jest empatyczny odbiór literatury – niemożliwy do urzeczywistnienia bez książek ukierunkowanych na sferę potrzeb i doświadczeń współczesnych uczniów. Cel ten zostanie osiągnięty dzięki pracy z tekstami Katherine Applegate, Agnieszki Chylińskiej, Sarah Crossan, Francesca D’Adamo, Anny Dziewit-Meller, Agnieszki Frączek, Grzegorza Kasdepkego, Barbary Kosmowskiej, Ewy Nowak, Michela Piquemala, Ricka Riordana, Michała Rusinka, Katarzyny Ryrych, Andrzeja Sapkowskiego, Jakuba Skworza, Małgorzaty Strękowskiej-Zaremby, Marcina Szczygielskiego, Doroty Terakowskiej, Olgi Tokarczuk i innych autorów pozostających w sferze czytelniczych zainteresowań dzieci i młodzieży. Ich książki cieszą się dużą popularnością wśród młodych odbiorców ze względu na przedstawienie bliskiej im rzeczywistości, poruszanie aktualnych spraw i ważnych problemów. Te pozycje mają potencjał, aby zachęcić uczniów do aktywnego czytania, do zrozumienia emocji innych ludzi oraz budowania więzi międzyludzkich motywowanych zrozumieniem, szacunkiem, troską i solidarnością.

Funkcjonalność i efektywność

Program *Zamieńmy słowo* cechuje **funkcjonalność**: w cyklu postuluje się rezygnację z encyklopedycznego sposobu przedstawiania wiedzy i konieczności jej pamięciowego przyswajania na rzecz efektywności procesów nauczania-uczenia się. W praktycznym działaniu szkolnym oznacza to położenie nacisku na współpracę i wykorzystanie wiedzy w praktyce. Realizacji tego celu służy m.in. konsekwentne powracanie do zagadnień, które pojawiły się we wcześniejszych rozdziałach, klasach, a nawet na niższym poziomie edukacyjnym. Te działania nadają programowi wymiar spiralny. Wielokrotne odwoływanie się do już zdobytych informacji i umiejętności pomaga je ugruntować i usystematyzować, a także zwiększa motywację uczniów do nauki. Program proponuje wiele rozwiązań dydaktycznych zgodnych z założeniami nowoczesnej dydaktyki polonistycznej, które temu służą. Są wśród nich m.in. zadania wykonywane w grupach, zachęcające do dyskusji, łączące wiadomości z różnych przedmiotów. Liczne podsumowania – po każdej lekcji oraz po każdym rozdziale – pozwalają uczniom weryfikować wiedzę na bieżąco. To sprawia, że czas spędzany przez uczniów w szkole będzie wykorzystywany na efektywną realizację programu i efektywną naukę, na „uczenie się przyjazne mózgowi”, rozwój osobowości ucznia, motywowanie do współpracy z rówieśnikami i otoczeniem.

Współczesna szkoła stymuluje uczniów do zastosowania zintegrowanej wiedzy teoretycznej w praktycznych działaniach edukacyjnych. Podręczniki *Zamieńmy słowo* proponują szkolnym polonistom zadania, dzięki którym można sprawnie omówić zagadnienia teoretyczne, lekturę szkolną bądź inny tekst kultury. Obudowa dydaktyczna tematów stanowi spójną i logiczną całość, prezentuje treści nauczania w różnych ujęciach (także

interdyscyplinarnych), zawiera funkcjonalne i nieschematyczne zadania praktyczne. Zamiast rozbudowanych fragmentów podających zagadnienia teoretyczne wprowadzono przystępnie wyjaśnione definicje. Uczniowie dzięki nauce krytycznego myślenia mogą samodzielnie zastosować zdobytą wiedzę – stąd nacisk na weryfikowanie informacji, odróżnianie faktów od opinii, argumentowanie, przedstawianie różnych punktów widzenia.

Bogactwo propozycji metodycznych w podręcznikach *Zamieńmy słowo* wskazuje, że ich podstawowym celem jest rozwój młodych ludzi we wszystkich zakresach dookreślonych przez zapisy w podstawowych dokumentach oświatowych. Dlatego w poszczególnych publikacjach cyklu są proponowane zadania kreatywne, o dopracowanej formule, angażujące uczniów poznawczo i pobudzające ich inwencję twórczą. Obok innowacyjnych zadań i ujęć problemowych obecne są ćwiczenia klasyczne, powszechnie znane i silnie obecne w edukacji polonistycznej od dziesięcioleci. Cykl *Zamieńmy słowo* proponuje łączenie najlepszych, klasycznych rozwiązań dydaktycznych z propozycjami, które modyfikują szkolną polonistykę, nadają jej nowy wymiar, kierują w stronę nowych treści nauczania i niekonwencjonalnych sposobów ich uaktywniania na lekcjach.

Odwołanie się do doświadczeń i zainteresowań uczniów

Dzięki wykorzystaniu elementów humanistyki holistycznej nauczyciel zyskuje też szansę towarzyszenia uczniom w ich rozwoju intelektualnym i emocjonalnym. Nowy materiał, który wprowadza się na lekcjach, powiązany z doświadczeniami uczniów (służy temu m.in. moduł *Na początek*). Odwołania do przykładów z życia codziennego i środowiska bliskiego dzieciom i młodzieży zwiększają ich zaangażowanie emocjonalne w trakcie lekcji. Łączenie różnych zagadnień i elementów w całość, poszukiwanie wzajemnych powiązań pomiędzy informacjami z różnych działów nauczania i przedmiotów szkolnych sprzyjają modelowaniu na lekcjach języka polskiego takich kompetencji jak syntetyzowanie, zestawianie faktów i wyciąganie wniosków. Umożliwiają to zadania międzyprzedmiotowe lub odnoszące się do różnych działań twórczych. Cykl uwzględnia więc wszechstronny rozwój uczniów, ich odmienne uzdolnienia i zainteresowania.

Struktura

Podręczniki w ramach jednostki lekcyjnej proponują podział na następujące moduły:

- ▶ *Na początek* (wprowadzenie do tematu),
- ▶ *O tekście* (pytania, polecenia i ćwiczenia dotyczące omawianych tekstów literackich i publicystycznych),
- ▶ *Tworzę* (polecenia i zadania umożliwiające podjęcie działań twórczych, najczęściej przygotowanie wypowiedzi pisemnych),
- ▶ moduł „z żarówką” (wyjaśnienie ważnych terminów),
- ▶ *Piszę i mówię poprawnie* (omówienie zagadnień poprawności językowej),
- ▶ *Mam lekkie pióro* (materiały dotyczące form wypowiedzi ustnych i pisemnych oraz niezbędne słownictwo),
- ▶ *Chcę więcej* (wiedza dla uczniów zainteresowanych poszerzeniem zakresu uzyskiwanych wiadomości wraz z zadaniem do wykonania),
- ▶ *Sprawdź, co już umiesz* (zadanie sprawdzające stopień opanowania materiału z lekcji),
- ▶ *Podsumowanie rozdziału* (utrwalenie materiału, rozwiązywanie zadań dotyczących tekstu literackiego, powtórzenie kluczowych wiadomości i działań po zakończeniu rozdziału),
- ▶ *To już wiesz* (zamykające rozdział przypomnienie ważnych terminów, tytułów utworów z lektury obowiązkowej i / lub uzupełniającej, zagadnień z teorii literatury oraz nauki o języku i ortografii).

Stały, uporządkowany i logiczny układ treści w podręcznikach *Zamieńmy słowo* sprzyja wprowadzeniu rutyn krytycznego myślenia i wdrożeniu uczniów do systematycznej pracy. Ułatwia szybki dostęp do zawartości merytorycznej i pozwala sprawnie odnaleźć potrzebny moduł. Wyrazista, przystępna i funkcjonalna budowa podręczników *Zamieńmy słowo* dla klas 4–8 stanowi ważny element wsparcia młodych ludzi w procesach efektywnego uczenia się i zachęca ich do aktywnego uczestnictwa w lekcji. Zaproponowana struktura zawiera wiele nowych ujęć tematycznych i zagadnień problemowych, a także atrakcyjnych zadań i twórczych ćwiczeń, pobudzających uczniów do działania i zapewniających im wszechstronny rozwój.

Umiejętności komunikacyjne

Zaprezentowany w podręcznikach *Zamieńmy słowo* dla klas 4–8 układ treści sprzyja rozwijaniu umiejętności komunikacyjnych na lekcji. Szkolny polonista zyskuje szereg propozycji i rozwiązań dydaktycznych, które może umiejętnie wykorzystać do nawiązania ożywionej dyskusji ze starszymi dziećmi i nastolatkami oraz do ich aktywizacji werbalnej. W XXI wieku zmieniła się szkoła, ewoluował też sposób porozumiewania się uczniów i nauczycieli. Kształtowanie dobrych wzorców komunikowania się na lekcji, tak aby dzieci i młodzież poczuły się pełnoprawnymi uczestnikami procesu nauczania, pomoże zbudować atmosferę zrozumienia. Jest to jedna z form wdrażania hasła o szkole przyjaznej dla ucznia. Warto, aby uczniowie byli partnerami w dyskursie lekcyjnym, dlatego program zachęca nauczycieli języka polskiego do realizacji podstawowych założeń pedagogiki dialogu w sytuacjach edukacyjnych.

Dzięki dialogowi rozwija się szczególnie komunikacja między uczniami a nauczycielem. Punktem wyjścia do zaistnienia sytuacji dialogowych w klasie jest uważność, zaufanie, obopólny szacunek i empatia, otwarcie na drugiego człowieka. Dialog jest sztuką opierającą się na uznaniu wolności własnej i Innych. Jego obecność na lekcjach języka polskiego w poważnym stopniu decyduje o powodzeniu procesów edukacyjnych. W podręcznikach *Zamieńmy słowo* istnieją liczne narzędzia, dzięki którym szkolny polonista może skutecznie kształtować sytuacje dialogowe na lekcji, co będzie sprzyjać intensyfikacji procesów poznawczych uczniów. Młodych ludzi motywuje się do wejścia w dialog lekcyjny przez tworzenie sytuacji problemowych, które powinni rozwiązać we współpracy z koleżanką / kolegą lub w ramach małych grup, podczas rozmów na dany temat, dyskusji, burzy mózgow bądź debaty. Zachęca się wychowanków do wykonywania zadań zespołowych, analizy problemu i dostępnych informacji, porównania rezultatów osiągniętych przez inne grupy, prowadzenia polemik, wyrażania własnego zdania, prezentacji wyniku końcowego. Uczestnictwo w dyskursie na forum klasy pobudza uczniów do dzielenia się swoimi doświadczeniami, formułowania wniosków logicznych i argumentowania. Sytuacje dialogowe w klasie wymagają od nastolatków wzmożonej aktywności werbalnej, twórczego myślenia, krytycznej oceny ustaleń i podejmowania właściwych decyzji w trudnych sytuacjach.

Myślenie krytyczne

Podstawowym celem edukacji jest nauczenie myślenia krytycznego. Program zachęca polonistów do wdrożenia hasła: „szkoła tworząca kulturę myślenia w klasie”, które wskazuje na potrzebę znacznych ograniczeń jedynie w pamięciowym opanowaniu wiedzy, a w zamian skłania do zadawania pytań, wspólnego rozwiązywania problemów, lepszej komunikacji. Ten cel jest możliwy do osiągnięcia dzięki pytaniom kluczowym i pytaniom angażującym młodych ludzi (zwłaszcza angażującym cały zespół klasowy). Zadaniem tych pierwszych jest zainteresowanie dzieci i młodzieży tematem i zwiększenie ich motywacji do myślenia. Te drugie mają zmobilizować wszystkich uczniów do czynnego uczestnictwa w lekcji, bardziej aktywnego poszukiwania odpowiedzi na zadane pytania (zwłaszcza pytania otwarte) oraz wzmożonego syntetyzowania treści.

Metodyka oparta na kulturze myślenia motywuje uczniów i nauczycieli do pracy z wykorzystaniem zasad myślenia krytycznego. Rozwijanie pogłębionej refleksji nad rzeczywistością sprzyja ograniczaniu przejawów myślenia automatycznego i korzystania ze schematów myślowych, co pomaga też w procesie ewaluacji, zwłaszcza na zakończenie szkoły podstawowej. Myślenie krytyczne na lekcjach języka polskiego obejmuje racjonalną ocenę argumentów i kontrargumentów, merytoryczną analizę problemu i sposobów jego rozwiązania, dostrzeganie wpływu emocji na efekt finalny działań poznawczych, umiejętność przedstawienia swego stanowiska w sposób wnikliwy i rzeczowy. Myślenie krytyczne pozwala konstruktywnie rozważyć wiele rozwiązań, możliwości, wariantów bądź koncepcji. Opiera się na rzeczowej i wielostronnej analizie informacji, danych, przekazów, dzięki której uczeń potrafi zrozumieć związki różnego typu. Wdrożenie zasad krytycznego myślenia może się przyczynić do rozbudzenia uczniowskiej kreatywności i lepszej komunikacji w zespole klasowym, promuje też współpracę w działaniu. Krytyczne myślenie jest uznawane za jedną z kompetencji przyszłości, już dziś bardzo poszukiwaną przez pracodawców.

Program inspiruje szkolnych polonistów do stosowania rutyn myślenia krytycznego w nauczaniu. W podręcznikach *Zamieńmy słowo* do klas 4–8 istnieje wiele prostych i przemyślanych narzędzi, które inicjują, rozwijają i intensyfikują procesy myślenia krytycznego u uczniów. Przejrzysta struktura lekcji oraz obecność stałych modułów w rozdziałach podręczników wzmacniają oddziaływanie rutyn, motywując młodych odbiorców do ich

wielokrotnego zastosowania. Dzięki nim uczniowie określają problem badawczy, poddają go analizie, porównują dane z różnych źródeł, wymieniają się ustaleniami, prowadzą konstruktywne rozmowy i dyskusje, w uporządkowany sposób dokumentują zweryfikowane wnioski końcowe. Krytyczne myślenie może się też przyczynić do korekty błędnych założeń, niewłaściwego rozumowania czy też nieprawidłowego użycia posiadanych informacji. Stwarza szansę na znalezienie lepszych rozwiązań i zastosowania ich w praktyce. Regularne stosowanie rutyn krytycznego myślenia sprzyja rozwojowi uczniów, ponieważ potrafią określić swoje mocne i słabe strony oraz zakres posiadanej wiedzy i osiągniętych umiejętności. Pozwala też nastolatkom lepiej zrozumieć samych siebie i własne działania poznawcze.

Aktywność

Program określa role uczniów i nauczycieli. Ci pierwsi powinni się wykazać aktywną postawą poznawczą, dlatego propozycje metodyczne zostały ukierunkowane na motywowanie ich do podejmowania zróżnicowanych działań służących uczeniu się w szkole i w domu. Nauczycielowi języka polskiego program wyznacza natomiast rolę przewodnika, doradcy, niekiedy koordynatora bądź osoby monitorującej realizację działań edukacyjnych. Cele nadrzędne takich działań inicjowanych przez cykl *Zamieńmy słowo* to opanowanie przez uczniów wiedzy i nabycie umiejętności przydatnych w dalszej edukacji i w życiu codziennym, aktywne uczestnictwo w życiu klasy i szkoły, intensywny rozwój psychospołeczny (z uwzględnieniem znaczenia socjalizacji jednostki), wykształcenie kompetencji miękkich, tak cenionych w dorosłym życiu osobistym i zawodowym. Celem programu jest całościowe postrzeganie w procesie nauczania człowieka i otaczającej go rzeczywistości oraz uformowanie go jako członka intensywnie rozwijającego się społeczeństwa obywatelskiego i informacyjnego.

Współpraca

Cykl *Zamieńmy słowo* motywuje uczniów do częstego podejmowania działań zespołowych – w małych i dużych grupach, a także w parach. Proponowane czynności edukacyjne powinny zachęcić nauczyciela do zmieniania składu zespołów, odmiennej konfiguracji grup, wyznaczania różnych funkcji poszczególnym uczniom. Program podkreśla znaczenie tak ważnych we współczesnym świecie kompetencji społecznych, jak umiejętność pracy w zespole, współpracy (zamiast rywalizacji z innymi), współdziałania przy realizacji projektów, komunikacji interpersonalnej i empatii, organizacji miejsca pracy czy też umiejętnego zarządzania czasem.

Nauczanie holistyczne

Cykl *Zamieńmy słowo* inicjuje kreatywną naukę w szkole i w domu, pozwala też podejmować czynności edukacyjne sprzyjające korelacjom pomiędzy przedmiotami. W programie uwzględniono treści nauczania, które umożliwiają nabywanie kompetencji ponadprzedmiotowych w szkole podstawowej. Program został ukierunkowany na nauczanie holistyczne: zachęca szkolnych polonistów do sięgania na lekcjach języka polskiego po wiedzę z różnych dydaktyk szkolnych i przekazywania ustaleń mogących pomóc uczniowi w stworzeniu całościowego obrazu zagadnienia, a nie tylko jego fragmentarycznego wycinka. Podręczniki i zeszyty ćwiczeń z serii wydawniczej *Zamieńmy słowo* dla klas 4–8 zawierają zadania i ćwiczenia, polecenia i pytania (zostały one dostosowane do poziomu wiedzy i umiejętności uczniów w danej klasie), które wymagają uaktywnienia nabytych wiadomości oraz umiejętności osiągniętych na lekcjach z innych przedmiotów, zwłaszcza historii, plastyki i geografii. Wymiernym efektem proponowanych aktywności będzie realizacja działań edukacyjnych, które wykrócą poza granice poszczególnych dydaktyk przedmiotowych, tak aby uzyskać wyższą edukacyjną wartość dodaną. Taki transfer wiedzy i umiejętności sprzyja budowaniu spójnego i całościowego obrazu świata, w którym funkcjonuje współczesny uczeń. Kształcenie wielostronne stanowi jeden z paradygmatów współczesnej dydaktyki. W wyniku takich działań uczniowie zyskują przekonanie o zasadności szukania związków w całym procesie nauczania-uczenia się, a nie tylko w obrębie edukacji polonistycznej. Zaproponowane rozwiązania na rzecz integracji międzyprzedmiotowej mają pobudzać młodych ludzi do poszukiwania i wartościowania „miejsc wspólnych”, motywować ich do poznawania rzeczywistości w zdecydowanie większym zakresie, z uwzględnieniem myślenia naukowego.

Działaniom na rzecz integracji nauczania służą przede wszystkim metody, strategie i techniki aktywizujące. Współczesna edukacja podkreśla ogromne znaczenie takich narzędzi w procesach poznawczych, zwracając uwagę na ich wpływ na sposób pozyskiwania wiadomości i rozumienie analizowanych treści, intensyfikację transferu wiedzy i umiejętności czy też zarządzanie projektami edukacyjnymi.

Nowoczesne sposoby zapisu informacji

Rozwiązaniami, które zachęcają uczniów do większego wysiłku poznawczego, są nowoczesne sposoby zapisu informacji. Wśród nich można wyróżnić sketchnotki, czyli notatki w formie graficznej z elementami tekstowymi. To przedstawienia wizualne z dużym zasobem informacji w stosunkowo małym formacie. Jako formy przekazu wzrokowego zawierają wiele treści nauczania. Pozwalają przekazać trudne zagadnienia w przystępny i zrozumiały sposób, ułatwiając naukę (ludzki mózg silnie reaguje na obrazy). Stanowią atrakcyjną formę podawczą dla młodych ludzi, którzy doceniają rysunkowe notowanie z użyciem obrazków, dymków, ramek, prostych schematów, strzałek, ikon, różnych kolorów. Sketchnotki w cyklu *Zamieńmy słowo* zostały dostosowane do możliwości percepcyjnych uczniów poszczególnych klas: świetnie wpisują się w oczekiwania dzieci i młodzieży na poziomie odbioru okocentrycznego.

Myślografia i inne kreatywne sposoby notacji ogniskują uwagę uczniów, przyczyniając się do szybkiego zapamiętywania wiadomości (zgodnie z założeniami teorii podwójnego kodowania). To zasób nieschematycznych form podawania ważnych ustaleń metodycznych i merytorycznych (warto przywołać przygotowanie notatki metodą Cornella czy z wykorzystaniem gałązki logicznej, obecność piramid wartości, osi czasu, schematów do analizy biografii bohatera, map konturowych (np. z uwzględnieniem miejsc akcji), wizualizacji obiektów, makiet). Nieszablonowe formy notacji, a także diagramy, schematy, mapy czy wykresy odwołują się do różnych systemów znaków, które uczeń powinien umieć odszyfrować, omówić ich formę i wskazać znaczenie. Ważnym działaniem jest także rozwijanie umiejętności docierania do informacji, ich gromadzenia i selekcjonowania oraz krytycznej oceny pozyskanych wiadomości. Nowoczesne sposoby zapisu informacji są dla młodych ludzi wzorcem oraz wskazówką, jak skutecznie stosować różne formy notatek. Rozwijają też umiejętności odróżniania informacji ważnych od drugorzędnych.

Myślografia to sposób wsparcia aktywności poznawczej uczniów. Wskazuje, w jaki sposób można zanotować wyszukane w tekście informacje wyrażone wprost i pośrednio. W cyklu *Zamieńmy słowo* sketchnotki umożliwiają podsumowanie wiedzy. Notatki graficzne zostały wykorzystane w końcowej części każdego rozdziału – w wydzielonej całości *To już wiesz* – oraz po omówieniu każdej lektury w *Lekturowniku*. Obecność tego modułu ma szansę efektywnie oddziaływać na ucznia przez przekaz werbalny i na poziomie wizualnym.

Szata graficzna

Szata graficzna podręczników z cyklu *Zamieńmy słowo* została przygotowana z uwzględnieniem aktualnych preferencji współczesnego pokolenia dzieci i młodzieży. Przekazy wizualne koncentrują uwagę „cyfrowego tubylca”, gdyż korespondują z tekstami literackimi i propozycjami metodycznymi. Opracowanie graficzne będzie motywować uczniów do wzmożonej pracy z treściami nauczania. Dodatkowo szata graficzna uwypukla przekaz werbalny. Barwy w formach zapisu wizualnego zostały tak dobrane, aby stanowiły wsparcie dla uczniów z deficytami sensorycznymi wzroku (np. uczniów słabowidzących).

II. CELE KSZTAŁCENIA – WYMAGANIA OGÓLNE

Podstawa programowa dla II etapu edukacyjnego ustanawia podział na dwa bloki nauczania obejmujące klasy 4–6 i klasy 7–8.

W każdym z tych bloków edukacja jest procesem ciągłym, który w dydaktyce literatury i języka polskiego obejmuje cztery obszary / działy kształcenia:

- I. Kształcenie literackie i kulturowe.
- II. Tworzenie wypowiedzi.
- III. Kształcenie językowe.
- IV. Samokształcenie.

Obszary te zostały określone w podstawie programowej z 2017 roku i do nich przynależą wszystkie treści nauczania, które powinien opanować uczeń szkoły podstawowej, aby napisać egzamin ósmoklasisty.

Układ treści w podręcznikach *Zamieńmy słowo* bazuje na formalnym rozdzieleniu lekcji literackich i kulturowych od lekcji językowych, przy widocznej integracji treści nauczania. Podrozdziały poświęcone kształceniu literacko-kulturowemu występują naprzemiennie z podrozdziałami z zakresu kształcenia językowego. Moduły kształcenia językowego mają charakter autonomiczny, ale zostały powiązane znaczeniowo z częściami wpisującymi się w dwa pozostałe obszary kształcenia. Spiralny układ programu umożliwi przywoływanie treści nauczania z zakresu kształcenia literackiego, kulturowego i językowego w kolejnych rozdziałach i klasach, z rozszerzeniem ich zakresu znaczeniowego.

Aby zrealizować cele kształcenia w cyklu *Zamieńmy słowo*, zastosowano następujące zasady nauczania:

- ▶ zasadę pogłębienia (bezpośrednie poznawanie zjawisk i procesów na podstawie obserwacji, myślenia i praktyki),
- ▶ zasadę związku teorii z praktyką (funkcjonalność zdobytej wiedzy, harmonijne wiązanie wiedzy naukowej z praktyką),
- ▶ zasadę systemowości (zwracanie uwagi uczniów na świat jako całość),
- ▶ zasadę samodzielności (ograniczona zależność ucznia od nauczyciela),
- ▶ zasadę efektywności (wskazanie związków między celami a wynikami kształcenia),
- ▶ zasadę przystępności (nazywaną również zasadą stopniowania trudności),
- ▶ zasadę indywidualizacji i uspołecznienia (czyli związku interesów jednostki i zbiorowości),
- ▶ zasadę trwałości zdobywanej wiedzy,
- ▶ zasadę świadomego i aktywnego udziału uczniów w procesie nauczania-uczenia się,
- ▶ zasadę operatywności wiedzy (praktycznego użycia zdobytych wiadomości w codziennym życiu)².

Są to fundamentalne zasady, które umożliwiają optymalizację procesów nauczania-uczenia się we wszystkich działach programowych edukacji polonistycznej. W cyklu *Zamieńmy słowo* wskazane zasady nauczania pozwalają na operacjonalizację celów kształcenia, mają znaczący wpływ na planowanie działań edukacyjnych i ich prawidłową realizację, oddziałują na postępowanie dydaktyczne nauczyciela i aktywne uczestnictwo uczniów w lekcji, inspirują szkolnych polonistów do wyboru nowoczesnych metod i form dydaktycznych oraz do korzystania z najnowszych osiągnięć dydaktyki szkolnej.

Zakres i sposoby uaktywniania zasad nauczania są komunikowane za pomocą celów kształcenia, o których uczeń jest na bieżąco informowany w podręcznikach *Zamieńmy słowo*. Cele kształcenia pojawiają się w module *Podczas lekcji / Kryteria sukcesu* – znajdującym się na początku każdego podrozdziału. To część wstępna każdego nowego tematu. W wydzielonej graficznie części uczeń ma dostęp do celów kształcenia, które nauczyciel najczęściej przedstawia w początkowej fazie lekcji. Moduł ten precyzyjnie określa zakres czynności edukacyjnych podejmowanych przez zespół klasowy. Cele kształcenia w cyklu *Zamieńmy słowo* są transparentne, wyrażone

² Za: W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003;

C. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973;

K. Kruszewski, *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1991.

prostym językiem, w pełni zrozumiałe dla uczniów. Informują młodego człowieka o kompetencjach, które ma osiągnąć podczas lekcji. Respektują uczniowską perspektywę odbioru, gdyż zostały dostosowane do potrzeb i możliwości młodych ludzi, ich wieku oraz tempa rozwoju. Podlegają pomiarowi diagnostycznemu, czyli ich osiągnięcie jest możliwe do sprawdzenia.

Cele kształcenia ukierunkowują działania uczniów, aby w sposób sprawny i świadomy podążali oni do celu końcowego, czyli zakładanych osiągnięć na zakończenie szkoły podstawowej. Ten proces wymaga uaktywnienia zróżnicowanego instrumentarium metodycznego. W podręcznikach *Zamieńmy słowo* dla klas 4–8 znajdują się materiały dydaktyczne właściwe do realizacji założonych celów kształcenia, które uwzględniają zmiany zachodzące we współczesnym świecie, społeczeństwie, nauce, kulturze i edukacji. Dobór celów kształcenia w podręcznikach cyklu *Zamieńmy słowo* potwierdza zasadność tezy Burrhusa Frederica Skinnera, że „uczący się powinien wiedzieć, umieć, chcieć”. We współczesnej edukacji oznacza to uzupełnianie podstaw teoretycznych kompetencjami praktycznymi w myśl zasady „uczę się i działam”.

Kształcenie literackie

Prymarnym celem kształcenia literackiego w klasach 4–8 szkoły podstawowej jest przygotowanie uczniów do odbioru tekstów literackich. Ten proces wymaga od dzieci i młodzieży znajomości i rozumienia treści utworów, uzyskania potrzebnej wiedzy z teorii literatury (zwłaszcza poetyki) oraz rozwoju umiejętności analizy i interpretacji tekstu. Uczniowie doskonalą więc w kolejnych klasach umiejętności samodzielnego i krytycznego czytania, rozumienia i wartościowania tekstu literackiego. Czytanie ze zrozumieniem stanowi bowiem jedną z fundamentalnych kompetencji, poddawaną sprawdzeniu podczas egzaminu ósmoklasisty. Ma ogromne znaczenie dla rozwoju ucznia, ponieważ jest jednym z najlepszych sposobów aktywizacji umysłu.

Kształtowanie odbioru literackiego umożliwiają:

- ▶ reprezentatywne utwory klasyki literatury polskiej i światowej,
- ▶ teksty z obowiązkowych i uzupełniających list lektur w klasach 4–6 i 7–8,
- ▶ najciekawsze pozycje współczesnej literatury dla dzieci i młodzieży,
- ▶ odpowiednio dobrane teksty popularnonaukowe i publicystyczne.

Na lekcjach języka polskiego uczniowie poznają reprezentatywne utwory literatury polskiej i światowej z zakresu liryki, epiki i dramatu. Przez kontakt z tekstami literackimi młodzi ludzie są wprowadzani w krąg wartości egzystencjalnych, patriotycznych, obywatelskich, kulturowych, estetycznych. Zyskują wiedzę o człowieku, jego emocjach, zachowaniu, postępowaniu, wyborach moralnych, reakcjach na innych ludzi i przyrodę, rozwijając postawę humanistyczną i estetyczną. Dzięki kształceniu literackiemu uczniowie zyskują wewnętrzne przekonanie, że literatura uwarściwia człowieka na piękno kraju ojczystego, „małej ojczyzny”, polskiego krajobrazu.

Podczas lekcji uczeń doskonali umiejętność odczytywania i omawiania sensu tekstu literackiego i poznaje jego różne konteksty interpretacyjne. Pracując z tekstami literackimi, nastolatek zdobywa kompetencje umożliwiające mu ocenę postępowania postaci literackich, obserwuje złożone związki międzyludzkie, poszukuje sensów uniwersalnych. W trakcie aktywnej lektury zwraca uwagę na wartości występujące w utworze oraz umie wskazać te, które są szczególnie ważne dla bohatera. Dostrzega zróżnicowane kryteria wartościowania i potrafi określić hierarchię wartości. Kontakt ucznia z dziełem literackim pozwala mu rozpatrywać kategorie dobra i zła, piękna i brzydoty, prawdy i kłamstwa. Dzięki literaturze nastolatek ma kontakt z dorobkiem twórczym wcześniejszych pokoleń, obcuje ze spuścizną przodków, rozumie znaczenie ciągłości historycznej, literackiej i kulturowej. W ten sposób uczy się szacunku dla przeszłości jako podstawy tożsamości narodowej. Czytając i analizując utwory klasyczne, zyskuje też podstawową wiedzę o wybranych epokach, w których powstały (zwłaszcza w klasach 7 i 8). Wprowadzanie młodych odbiorców w zagadnienia tradycji literackiej i tradycji kultury zachęca ich do czynnego uczestnictwa w życiu kulturalnym, a nawet podejmowania własnych działań twórczych, np. samodzielną prób literackich.

W cyklu *Zamieńmy słowo* tekst literacki stanowi przedmiot intensywnych działań analityczno-interpretacyjnych. Rozwój umiejętności odbioru tekstów literackich dotyczy rozpoznawania i wskazywania w treści utworu:

- ▶ podmiotu lirycznego w wierszu i narratora w utworze epickim;
- ▶ elementów budowy wiersza (np. wersu, strofy, refrenu, rymu, rytmu, liczby sylab w wersie);

- ▶ obrazów poetyckich w liryce;
- ▶ elementów fabuły i akcji;
- ▶ elementów świata przedstawionego (postaci i zdarzeń, sposobów prezentacji bohaterów, przebiegu wydarzeń i ich następstw w ciągu przyczynowo-skutkowym, a także miejsca i czasu ich trwania);
- ▶ wyznaczników narracji w pierwszej / trzeciej osobie oraz elementów wypowiedzi podmiotu lirycznego w liryce;
- ▶ wypowiedzi w formie dialogu i monologu oraz opowiadania;
- ▶ fikcji literackiej i różnych sposobów jej kształtowania (obrazy realistyczne i fantastyczne);
- ▶ elementów struktury dramatu, np. aktów, scen, didaskaliów, podziału tekstu na role;
- ▶ cech poszczególnych gatunków literackich;
- ▶ środków stylistycznych, np. epitetu, porównania, wyrazu dźwiękonaśladowczego, przenośni, zdrobnienia, zgrubienia, uosobienia, ożywienia, apostrofy, anafory, pytania retorycznego, powtórzenia.

Uczeń podejmuje też inne działania edukacyjne na rzecz rozwijania umiejętności odbioru artystycznego:

- ▶ wskazuje różnice między literaturą piękną a literaturą naukową, popularnonaukową, publicystyką oraz określa funkcje tych rodzajów piśmiennictwa;
- ▶ odróżnia utwór literacki od wypowiedzi nieliterackiej;
- ▶ dostrzega odmienność formy wiersza, utworu prozatorskiego i dramatu;
- ▶ objaśnia dosłowne i przenośne znaczenie tekstu;
- ▶ przywołuje elementy wiedzy o kulturze i kształcenia językowego podczas interpretacji;
- ▶ odczytuje teksty literatury pięknej poprzez rysunkowe konkretyzacje utworów (przekład intersemiotyczny), z wykorzystaniem dramy oraz działań teatralnych i parateatralnych;
- ▶ dokonuje analizy porównawczej utworów literackich i wypowiedzi użytkowych;
- ▶ dostrzega różnice pomiędzy językiem artystycznym a polszczyzną codzienną.

Kształcenie literackie w klasach 4–8 rozwija kompetencje w zakresie analizy i interpretacji tekstów lirycznych, prozatorskich i dramatycznych. Na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej uczeń opanowuje też pojęcia z teorii literatury. Rozumie je i umie zastosować w odpowiedni sposób. Jednym z podstawowych celów kształcenia literackiego w klasach 4–8 jest wyposażenie ucznia w wiadomości z zakresu poetyki opisowej. Rodzaje literackie są pojęciami nadrzędnymi, które umożliwiają wprowadzenie wymaganych terminów i pojęć. W klasach młodszych (4–5) uczniowie uzyskują podstawowe informacje o budowie utworów lirycznych i epickich, które w klasach starszych (6–8) są uszczegóławiane i porządkowane. Dzieci i młodzież rozpoznają cechy gatunków literackich (fraszka, pieśń, tren, satyra, baśń, legenda, bajka, mit, opowiadanie, nowela, powieść, komedia, tragedia i inne). W klasach 7–8 młodzi czytelnicy zdobywają wiedzę o strukturze utworów dramatycznych. Usystematyzowanie i utrwalenie wiadomości o liryce, epice i dramacie jest koniecznym działaniem podczas przygotowań do egzaminu ósmoklasisty.

Doskonalenie umiejętności w zakresie odbioru tekstów cudzych i tworzenia tekstów własnych wymaga znajomości utworów z literatury polskiej i światowej. Program *Zamieńmy słowo* podkreśla znaczenie kanonu szkolnego i indywidualnej lektury ucznia. Kanon lektur zapoznaje uczniów z wybranymi utworami autorów dawnych i współczesnych. Są to dzieła klasyki polskiej i światowej oraz pozycje z literatury dla dzieci i młodzieży. Praca z lekturami szkolnymi rozwija umiejętność formułowania wypowiedzi oraz pozwala wprowadzić podstawowe terminy teoretycznoliterackie i omówić je na przykładach literackich. Systematyczny i pogłębiony kontakt z utworami z wykazu lektur obowiązkowych i uzupełniających motywuje uczniów do prezentacji własnych opinii i sądów, a także do aktywnego uczestnictwa w dyskusji i wykorzystywania innych form wypowiedzi ustnych na forum publicznym.

Lekturownik

Bardzo intensywną pracę z wybranymi utworami z wykazu lektur szkolnych proponuje *Lekturownik*. Ten dział w podręcznikach *Zamieńmy słowo* jest nieschematyczną propozycją dydaktyczną dla nauczycieli języka polskiego, szczególnie w szkole podstawowej, w której warto rozwijać zainteresowanie uczniów czytaniem, także pozycji z kanonu szkolnego. *Lekturownik* znajduje się w końcowej części każdego z podręczników i stanowi autonomiczną całość.

To propozycja ukierunkowanej lektury obszernych i czytanych w całości utworów z listy lektur szkolnych. Zawiera pomysłowe, nieschematyczne i atrakcyjne poznawczo zadania, które sprawdzają znajomość treści i problematyki omawianych tekstów oraz w zdecydowanie większym stopniu angażują uwagę ucznia (dotyczy to zwłaszcza propozycji czytania wizualnego ze zrozumieniem). *Lekturownik* motywuje uczniów do pracy z tekstem i na tekście literackim. Proponowane sposoby czytania utworów literackich poszerzają zakres pracy młodych odbiorców z tekstem lektury na lekcjach i podczas samodzielnych działań pozaszkolnych. Mogą inspirować do aktywności samokształceniowej. Uczniowie zdolni znajdą w tym segmencie wiele ciekawych zadań i działań tekstotwórczych (często w konwencji nadobowiązkowej pracy pisemnej). Ta wyodrębniona graficznie część ma szansę skierować uwagę nastolatka na klasykę literatury i niektóre pozycje współczesne.

Lekturownik w klasach 7 i 8 proponuje rozszerzony zakres czynności analityczno-interpretacyjnych na tekście. Powinien zainteresować uczniów czytaniem książek w sposób nieschematyczny, mniej tradycyjny, za to z uwzględnieniem różnych punktów widzenia. Może zachęcić młodych ludzi, aby poświęcili czas na czytanie – *Lekturownik* służy jako katalizator aktywności czytelniczej i nowoczesne narzędzie wprowadzające zmiany w dotychczasowych sposobach pracy z kanonem lektur szkolnych (przekaz werbalny koresponduje z przedstawieniami wizualnymi). Ta wzmożona promocja czytelnictwa dokonuje się przez uaktywnienie różnych form komunikacji z nastoletnim uczniem i nawiązanie do zjawisk istniejących w kulturze popularnej.

Kształcenie kulturowe

Program *Zamieńmy słowo* silnie podkreśla znaczenie kształcenia kulturowego w edukacji polonistycznej na poziomie szkoły podstawowej. Zaproponowane lekcje uwypuklają rangę doświadczania piękna i ładu estetycznego zarówno przez cały zespół klasowy, jak i poszczególnych uczniów. Program zachęca nauczycieli języka polskiego do wielostronnego kształtowania postawy estetycznej młodego pokolenia przez kontakt z różnymi tekstami kultury, inicjowanie zróżnicowanych sposobów odbioru artystycznego, rozwijanie gustu estetycznego i właściwych wzorców kulturowych. Wielopoziomowemu doświadczaniu kultury służy obecność licznych tekstów ikonicznych i wielu ciekawych propozycji analizy innych tekstów kultury, które równoważą czytanie literatury. W cyklu *Zamieńmy słowo* uczeń jest aktywnym uczestnikiem kultury, odbiorcą różnych tekstów wizualnych i ich świadomym interpretatorem. Program ogniskuje uwagę nauczycieli na triadzie: uczeń – inny tekst kultury – odbiór (analiza i interpretacja).

Podręczniki *Zamieńmy słowo* dla klas 4–8 zawierają wiele propozycji działań edukacyjnych z zakresu kształcenia kulturowego, które umożliwiają młodemu człowiekowi poznanie i zrozumienie tekstów kultury. Są wśród nich obrazy malarskie, grafiki, murale, plakaty, ilustracje, ryciny, memy, fotografie, rzeźby, instalacje artystyczne, piosenki, kadry z filmów, animacji, fragmenty komiksów, fotosy z przedstawień teatralnych, zdjęcia obiektów architektonicznych i inne. W cyklu *Zamieńmy słowo* znajdują się liczne narzędzia umożliwiające analizę ich treści i formy w celu wzbogacenia wiedzy teoretycznej dzieci i młodzieży. Obecność słownictwa potrzebnego do analizy wybranej formy artystycznej pomaga w jej prawidłowym odbiorze i ułatwia uzyskanie przez uczniów zróżnicowanych kompetencji kulturowych. Dostrzegają oni swoistość tekstów kultury przynależnych do: literatury, teatru, filmu, muzyki, sztuk plastycznych i audiowizualnych, uczą się określać wartości estetyczne artefaktów i ich znaczenie dla tradycji kultury. Postawa estetyczna młodego pokolenia jest kształtowana przez regularny kontakt z dziełami sztuki, a także udział w wydarzeniach kulturalnych, np. w koncertach, wernisażach plastycznych czy wystawach muzealnych, zwłaszcza adresowanych do dzieci i młodzieży. Kształcenie kulturowe rozwija w młodych odbiorcach świadomość sztuki i stymuluje ich do wartościowych postaw wobec malarstwa, rzeźby, muzyki, teatru, filmu, animacji, fotografii i innych dziedzin życia kulturalnego. Podczas lekcji języka polskiego uczniowie doskonalią umiejętność dokonywania przemyślanych wyborów kulturalnych i krytycznej oceny tekstów kultury.

Program zachęca do rozwijania umiejętności analizy porównawczej tekstu literackiego i innych tekstów kultury z uwzględnieniem uwarunkowań szkolnego odbioru. Porównując utwory literackie z tekstami z różnych obszarów kultury i sztuki, uczeń wskazuje podobieństwa i różnice na poziomie treści i formy. Podczas czynności analitycznych nastolatek stosuje pojęcia i terminy odnoszące się do przekazów ikonicznych, muzycznych, filmowych, teatralnych czy multimedialnych. Dostrzega mechanizmy oddziaływania tekstów kultury na odbiorcę. Dobrze dobrane przekazy ikoniczne w cyklu *Zamieńmy słowo* koncentrują uwagę uczniów na tekście

literackim (gdy stanowią jego ilustrację lub kontekst interpretacyjny). Na lekcjach języka polskiego młodzi ludzie uzyskują wiedzę, dlaczego inne teksty kultury stanowią ważne konteksty omawianych utworów literackich. Pojmują też, że analiza i interpretacja tekstów kultury, w tym tekstów ikonicznych, stanowią umiejętności kluczowe, którymi powinien się legitymować absolwent szkoły podstawowej.

Dzięki podręcznikom *Zamieńmy słowo* uczniowie otrzymują możliwość poznania tekstów kultury popularnej, które będą dla nich stanowić atrakcyjne propozycje artystyczne. Uczniów zainteresuje mural Banksy'ego *Zamieszki* z 2005 roku czy instalacja Artura Bordalo z 2017 roku (w podręczniku dla klasy 7). Młodzi odbiorcy zwrócą też uwagę na plakaty w *Lekturownikach*. Zostały tak przygotowane, aby koncentrowały uwagę na poziomie wyobrażeniowym i były inspiracją do przeczytania utworu literackiego z wykazu lektur szkolnych. Przedmiotem szczególnego zainteresowania będą komiksy (np. *Kajko i Kokosz. Szkoła latania* Janusza Christy w klasie 4 czy też fragmenty komiksu poświęconego powstaniu warszawskiemu – w klasie 8). Zaproponowana w cyklu podręcznikowym lektura tekstów współczesnej kultury popularnej pozwala młodym odbiorcom odkrywać nawiązania do tradycyjnych wątków literackich i kulturowych.

Zadaniem kształcenia kulturowego jest również przygotowanie uczniów do aktywnego uczestnictwa w kulturze polskiej i europejskiej, szczególnie w jej wymiarze symbolicznym i aksjologicznym. W praktyce szkolnej oznacza to kształtowanie kompetencji kulturowych umożliwiających odbiór przedstawień teatralnych, filmów, programów telewizyjnych, audycji radiowych, koncertów muzycznych, wystaw artystycznych czy bardzo zróżnicowanej oferty kultury sieci z uwzględnieniem kategorii piękna i brzydoty, artyzmu i kiczu. Kontakt z dziełem artystycznym wzbogaca przeżycia estetyczne ucznia, pozwala mu lepiej je zrozumieć i odnieść poznaną treść do własnego doświadczenia. Umożliwia również dostrzeżenie dialogu, jaki teksty kultury podejmują z bieżącym życiem społecznym.

Innym ważnym aspektem jest zapoznanie się z życiem kulturalnym swojego regionu i rozwijanie zainteresowania wydarzeniami kulturalnymi w środowisku lokalnym. Dzięki uczestniczeniu w kulturze małych ojczyzn młodzi ludzie odkrywają swoją tożsamość, szybciej podlegają socjalizacji i nawiązują relacje interpersonalne.

Tworzenie wypowiedzi

Rozwój umiejętności wypowiadania się w określonych formach wypowiedzi ustnych i pisemnych wyznacza kierunki działań w kolejnym dziale kształcenia. Tworzenie wypowiedzi należy do kluczowych kompetencji sprawdzanych podczas ewaluacji zewnętrznej na zakończenie szkoły podstawowej. W tym obszarze aktywności uczeń wypowiada się na temat treści i formy utworów literackich, publicystycznych i innych tekstów kultury, uwzględniając zasady poprawności językowej. Tworzy wypowiedzi o różnym przeznaczeniu, ze świadomością intencji. Mówi o swoich wrażeniach odbiorczych, prezentuje własne opinie i subiektywną ocenę tekstów literackich, ikonicznych czy audiowizualnych. Potrafi poprawnie sformułować argumenty w celu uzasadnienia, a nawet obrony swojego stanowiska. Przedstawia wyniki własnych działań oraz efekty pracy zespołowej, np. w formie projektu, prezentacji multimedialnej, plakatu z omówieniem.

Zgodnie z założonymi celami kształcenia młody człowiek wypowiada się w sposób zrozumiały, uwzględniając, co, do kogo i po co mówi. Starannie artykułuje słowa i komunikuje się z drugim człowiekiem z zachowaniem zasad językowego *savoir-vivre'u*. Rozumie sens wypowiadanych słów i potrafi je umiejętnie dobrać, aby podkreślić cel wypowiedzi. Doskonali sposoby porozumiewania się w różnych sytuacjach komunikacyjnych, zwłaszcza w środowisku szkolnym i najbliższym otoczeniu. Skutecznie nawiązuje i prowadzi dialog z koleżanką lub kolegą, w parach, w małych grupach, w zespole klasowym, stosując w praktyce zasady komunikacji społecznej. Młodzi ludzie są też zachęceni do tworzenia wypowiedzi na tematy związane z własnymi zainteresowaniami i doświadczeniami, do udziału w rozmowach i dyskusjach (zwłaszcza na określony temat), podejmowania prób ustnej autoprezentacji. Wykorzystują wówczas podstawowe zasady retoryki i posługują się środkami retorycznymi, zwłaszcza podczas argumentowania. Dodatkowo młodzież ćwiczy umiejętność korekty komunikatywności wypowiedzi (na przykładach własnych wypowiedzi i prac innych osób).

Inną ważną umiejętnością rozwijaną na lekcjach języka polskiego jest recytacja i interpretacja głosowa tekstów. Uczeń wygłasza z pamięci utwory poetyckie oraz fragmenty utworów prozatorskich i dramatycznych, uwypuklając głosowo ich sens. Czyni to, dbając o intonację, właściwe akcentowanie i tempo mówienia, prawidłową dykcję, odpowiednie napięcie emocjonalne i następstwo pauz. Pracuje nad głosową interpretacją czytanego tekstu zgodnie z jego formą, treścią i przesłaniem.

Podrozdziały poświęcone tworzeniu wypowiedzi zakładają rozwój innych kompetencji uczniów klas 4–8. Pracując z cyklem *Zamieńmy słowo*, młodzi ludzie dostrzegają i omawiają różnice pomiędzy językiem mówionym a językiem pisany. Umieją zastosować odpowiednie środki językowe w tworzonych wypowiedziach ustnych. Doskonałą trudną sztukę nawiązywania kontaktu werbalnego i porozumiewania się w różnych sytuacjach oficjalnych i nieoficjalnych, poznają również mechanizmy manipulacji językowej. Dzięki temu uczniowie mogą zrozumieć twórczy i sprawczy charakter działań językowych, a następnie w sposób bardziej świadomy i odpowiedzialny kształtować własne zachowania językowe.

Program raz jeszcze podkreśla znaczenie lektury tekstu literackiego lub nieliterackiego, tym razem jako czynności przygotowującej do sformułowania wypowiedzi ustnej lub pisemnej. Cele kształcenia w klasach 4–6 i w klasach 7–8 są ukierunkowane na nieustanne doskonalenie umiejętności czytania ze zrozumieniem, podejmowanego w różnych sytuacjach edukacyjnych. Stąd częsta obecność w *Zamieńmy słowo* ćwiczeń poświęconych czytaniu, które można skorelować z ćwiczeniami dykcji. Ważnym działaniem, będącym odpowiedzią na dynamiczny rozwój multimediów w edukacji, staje się praca z audiobookami, które proponują inną formę lektury tekstów literackich. Coraz większa obecność książek mówionych w czytelniczym doświadczeniu „cyfrowych tubylców” motywuje szkolnych polonistów do kształtowania odbioru audialnej wersji książek.

Kolejną oczekiwaną czynnością uczniów jest tworzenie wypowiedzi pisemnych. Przygotowując takie prace, dzieci i młodzież dostosowują formę wypowiedzi do tematu, budują teksty o prawidłowym układzie kompozycyjnym, wyróżniają części tekstu zgodnie z jego strukturą. Młodzi ludzie wykorzystują właściwie dobrane słownictwo i przytaczają odpowiednie cytaty. Pamiętają o zastosowaniu norm gramatycznych oraz o przestrzeganiu zasad poprawności ortograficznej i interpunkcyjnej. Powinni też zadbać o układ graficzny tekstu i estetykę zapisu.

Systematycznie podejmowane czynności redakcyjne umożliwiają przygotowanie logicznej, spójnej znaczeniowo i uporządkowanej wypowiedzi pisemnej i mają duży wpływ na wzrost sprawności językowej uczniów. W klasach 4–6 dziecko tworzy dialog, opowiadanie (twórcze, odtwórcze), opis, list, sprawozdanie (z filmu, spektaklu, wydarzenia), dedykację, zaproszenie, podziękowanie, ogłoszenie. Młodzież z klas 7–8 rozwija umiejętności napisania recenzji, rozprawki, podania, życiorysu, CV, listu motywacyjnego, przemówienia i wywiadu. Proponowane zadania i ćwiczenia służą wyrażaniu uczniowskich sądów i refleksji, formułowaniu wniosków, rozwijaniu sztuki argumentacji, posługiwaniu się różnymi formami wypowiedzi ustnych i pisemnych. Dlatego podręczniki *Zamieńmy słowo* zaznajamiają ze schematami kompozycyjnymi wypowiedzi oraz sposobami osiągania spójności w dłuższych pracach pisemnych, w tym tekstach argumentacyjnych.

Program kładzie silny nacisk na kształcenie form wypowiedzi, których obecność w szkolnym doświadczeniu ucznia określają wymagania egzaminacyjne. Należą do nich: rozprawka i opowiadanie (dłuższe formy wypowiedzi) oraz zaproszenie i ogłoszenie (krótkie formy użytkowe). Formy użytkowe są ćwiczone w takim samym stopniu jak dłuższe formy wypowiedzi. Wynika to z ich funkcjonalności i dużego znaczenia w życiu codziennym. Uczeń korzystający z podręczników *Zamieńmy słowo* przygotowuje następujące formy użytkowe: życzenia, zaproszenie, ogłoszenie, list, dedykację, pozdrowienia, instrukcję oraz przepis. Równocześnie są rozwijane umiejętności posługiwania się formami użytecznymi w komunikacji społecznej: listem motywacyjnym, CV, e-mailem, SMS-em. Uczeń przygotowuje też notatki w formie planu, mapy mentalnej, tabeli, streszczenia bądź nadaje im dłuższą formę. W nowym cyklu są obecne liczne propozycje zadań tekstotwórczych, które mają zachęcić młodego człowieka do tworzenia własnych tekstów (takie zadania zostały umieszczone w module *Tworzę*). Własna, kreatywna twórczość w zakresie różnych form wypowiedzi pisemnych to bardzo ważny aspekt aktywizacji dzieci i młodzieży, która może sprzyjać podejmowaniu samodzielnych prób literackich.

Doskonalenie dłuższych form wypowiedzi oraz ćwiczenie krótkich form użytkowych nie wyczerpują możliwości tworzenia wypowiedzi pisemnych. W podręcznikach *Zamieńmy słowo* znalazły się również zadania, dzięki którym młody człowiek uczy się dokonywać przekształceń w tekście cudzym i dostrzega ich zasadność. Uzyskane kompetencje dotyczą praktycznych umiejętności w zakresie streszczania, skracania, rozbudowywania i parafrazowania wypowiedzi.

Kształcenie językowe

Kształcenie językowe jest jednym z filarów szkolnej edukacji polonistycznej. Język umożliwia zrozumienie zjawisk zachodzących w otoczeniu, pozwala eksplorować świat we wszystkich dziedzinach i mądrze wykorzystywać wiedzę uzyskaną dzięki komunikacji. To powoduje, że kształcenie językowe ma utylitarny charakter.

Na lekcjach języka polskiego uczeń podejmuje działania w czterech podstawowych działach:

1. gramatyka języka polskiego,
2. różnicowanie języka,
3. komunikacja językowa i kultura języka,
4. ortografia i interpunkcja.

Maria Nagajowa wyróżniła dwie kluczowe dziedziny szkolnego kształcenia językowego: naukę o języku oraz naukę języka³. Te dwa działy wskazują na wiedzę teoretyczną, którą uczeń ma opanować, i na umiejętności praktyczne dotyczące sprawnego posługiwania się językiem.

Szkolna nauka o języku obejmuje treści nauczania z dziedziny:

- ▶ fleksji,
- ▶ składni,
- ▶ słowotwórstwa,
- ▶ fonetyki,
- ▶ słownictwa,
- ▶ ortografii,
- ▶ interpunkcji.

Kształcenie językowe polega na wyposażeniu uczniów w wiadomości o budowie języka i zasadach jego funkcjonowania jako narzędzia komunikacji interpersonalnej. Młody człowiek opanowuje podstawowe pojęcia i terminy, dzięki czemu może rozumieć zjawiska językowe, nazywać je i opisywać. Praktyczne stosowanie języka w różnych sytuacjach rozwija umiejętności porozumiewania się (słuchania, czytania, mówienia i pisania). Służy kształtowaniu sprawności językowej i tworzeniu wypowiedzi o określonej formie. Na lekcjach języka polskiego młode pokolenie doskonali umiejętność posługiwania się językiem jako narzędziem komunikowania się oraz uczy się wyrażania myśli i uczuć w mowie i piśmie. Dostrzega, jak ważną funkcję w życiu człowieka pełni porozumiewanie się z otoczeniem (w domu, w szkole, w społeczności lokalnej, w grupie rówieśników). Rozumie, że rozwijanie umiejętności sprawnego posługiwania się językiem umożliwia nawiązanie i utrzymanie kontaktu z innymi ludźmi w różnych sytuacjach oficjalnych i nieoficjalnych. Dostrzega zależność między wiedzą o języku a prawidłowym wypowiadaniem się w mowie i w piśmie. Rozumie, jak ważnym działaniem edukacyjnym jest kształcenie umiejętności poprawnego mówienia oraz pisanie zgodnego z zasadami ortofonii oraz pisowni polskiej. Doskonali umiejętność posługiwania się wyrazami i związkami wyrazowymi, aby uniknąć powtórzeń. Wzbogaca słownictwo zgodnie z potrzebami językowymi na tym etapie rozwoju osobowości. Pojmuje, jak ważne jest poszerzanie zasobów wyrazów i związków wyrazowych ze względu na tematykę i formy wypowiedzi. Dobiera słowa w zależności od adresata i intencji wypowiedzi.

Uczeń rozwija sprawność językową, stosując w sposób celowy i skuteczny środki językowe (leksykalne, frazeologiczne, składniowe, kompozycyjne). Jej osiągnięcie jest możliwe dzięki zróżnicowanym ćwiczeniom. W cyklu *Zamieńmy słowo* zaproponowano następujące ćwiczenia doskonalące sprawność i poprawność językową:

- ▶ słownikowe,
- ▶ frazeologiczne,
- ▶ gramatyczno-stylistyczne,
- ▶ kompozycyjne,
- ▶ ortograficzne,
- ▶ interpunkcyjne.

Ćwiczenia wdrażające i sprawdzające w podręcznikach dla klas 4–8 pozwalają ocenić stopień opanowania wiadomości i umiejętności w zakresie nauki o języku, określić poziom sprawności językowej i sprawdzić uczniowskie kompetencje w zakresie wypowiadania się w określonej formie.

Cykl *Zamieńmy słowo* umożliwia integrację kształcenia językowego z kształceniem literackim i kulturowym. Doskonalenie sprawności językowej odbywa się również podczas pracy z utworem literackim i innymi tekstami kultury. Na lekcjach jest rozwijana umiejętność wypowiadania się na temat twórczości poetyckiej, prozatorskiej

³ M. Nagajowa, *Nauka o języku dla nauki języka*, [w:] *Kompetencje szkolnego polonisty*, pod red. B. Chrzęstowskiej, t. 1, WSiP, Warszawa 1995.

czy dramatycznej. Uczeń obserwuje językowe ukształtowanie utworów literackich, które są realizacjami różnych gatunków. Kształtuje sprawność charakteryzowania języka utworu lub poszczególnych postaci. Potrafi wskazać w tekście środki językowo-stylistyczne i określić ich funkcję. Poprawnie stosuje terminy z teorii literatury (szczególnie podczas analizy tekstu). Dostrzega różnice pomiędzy językiem jako tworzywem literackim a językiem w wypowiedziach o charakterze użytkowym (informacyjnym, naukowym, publicystycznym, potocznym). Zwraca uwagę na inność literackiego obrazu świata w zestawieniu z wypowiedziami o charakterze informacyjnym, naukowym czy dziennikarskim.

Podczas realizacji założeń programowych uczeń formułuje wypowiedzi o charakterze analitycznym i interpretacyjnym, uwzględniając zasady poprawności językowej. Uczy się w rozmaity sposób wyrażać własne stanowisko, posługując się opiniami, sądami, refleksjami, wnioskami uogólniającymi. Rozwija umiejętności stawiania pytań problemowych, trudną sztukę argumentacji, tworzy wypowiedzi uwzględniające rutyny krytycznego myślenia. Potrafi dobrać środki językowe w celu uzasadnienia własnego zdania. Dostrzega błędy językowe we własnych lub cudzych wypowiedziach. Podejmując te działania, młody człowiek przyczynia się do podniesienia poziomu swojej samodzielności intelektualnej.

Jeszcze inny rodzaj kompetencji w dziedzinie kształcenia językowego dotyczy gromadzenia informacji na określony temat, z wykorzystaniem różnych źródeł. Na lekcjach języka polskiego uczeń rozwija umiejętności sprawnego posługiwania się różnymi słownikami: ortograficznym, języka polskiego, poprawnej polszczyzny, frazeologicznym, wyrazów obcych, wyrazów bliskoznacznymi (synonimów), antonimów. Uczeń potrafi określić przeznaczenie poszczególnych słowników, zna budowę haseł w każdym z nich, umie korzystać z różnych kompendiów wiedzy, kształci umiejętności sprawnego korzystania ze słowników i poprawnie identyfikuje źródła.

Zadania

W podręcznikach *Zamieńmy słowo* znajdują się pomysłowe i oryginalne ćwiczenia oraz zadania, mające zaciekać uczniów, a także zachęcić ich do podejmowania kreatywnych działań, również o charakterze twórczym. Niekonwencjonalne zadania analityczne silnie angażują dzieci i młodzież w działania edukacyjne, przyczyniając się do wszechstronnej stymulacji wychowanków.

Mocną stroną cyklu podręczników *Zamieńmy słowo* są zadania, które w sposób ciągły, systematyczny i z uwzględnieniem różnych dziedzin edukacji polonistycznej przygotowują uczniów do egzaminu ósmoklasisty. Część ćwiczeń nawiązuje treścią i formą do szablonów zadań, które pojawiają się w arkuszach egzaminacyjnych ewaluacji zewnętrznej. Poziom ich trudności został dopasowany do możliwości percepcyjnych uczniów poszczególnych klas szkoły podstawowej. Od klasy 4 w każdym rozdziale występują zadania, które sukcesywnie oswiają ucznia z szablonami pytań i poleceń obowiązującymi podczas egzaminu ósmoklasisty. Początkowo cechuje je stosunkowo prosta struktura i minimalny poziom trudności, ale z każdym nowym modułem i każdą kolejną klasą następuje wzrost wymagań zgodnie z obowiązującą w programie zasadą gradacji trudności. Przyjęcie długoterminowej perspektywy będzie skutkowało kompleksowym przygotowaniem uczniów do ewaluacji zewnętrznej na zakończenie II etapu edukacyjnego. Praca z zadaniami wzorowanymi na szablonach egzaminacyjnych sprzyja wdrożeniu uczniów w procedurę egzaminu końcowego, umożliwia zdecydowanie szybsze poznanie formy testu oraz kształcenie wymaganych umiejętności w sposób ciągły i wielopłaszczyznowy, począwszy od klasy 4. Zaproponowana strategia wprowadzania tego rodzaju zadań w cyklu *Zamieńmy słowo* przewiduje ich hierarchiczność i koncentruje uwagę uczniów na formach zadań najczęściej wykorzystywanych w sytuacjach egzaminacyjnych.

Przykładowe szablony zadań, z którymi będą pracować uczniowie podczas ewaluacji zewnętrznej, pozwalają sprawdzić poziom ich wiedzy i umiejętności oraz dokonać oceny stopnia zaawansowania przygotowań do egzaminu zewnętrznego. To ważne działania diagnostyczne, które umożliwią wdrażanie standardowych wymagań egzaminu ósmoklasisty, a także sprzyja doskonaleniu warsztatu szkolnego polonisty. Trzeba zaznaczyć, że wprowadzenie szablonów zadań egzaminacyjnych nie służy podporządkowaniu procesów nauczania-uczenia się ewaluacji zewnętrznej. W założenia programu wpisano konieczność uwzględnienia tego zakresu czynności, jednak bez przyznania im statusu prymarnego celu kształcenia.

Technologie informacyjno-komunikacyjne (TIK)

Uczniowie w epoce cyfrowej preferują technologie informacyjno-komunikacyjne. To konsekwencja postępującej technicyzacji dzieci i młodzieży. Dzisiaj nowe technologie są wizytówką młodego pokolenia. Program zachęca do korzystania z narzędzi cyfrowych i multimediów, aby móc przygotować uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. Dlatego na lekcjach języka polskiego dzieci i młodzież, w miarę możliwości, powinny wyszukiwać potrzebne informacje w zasobach sieciowych, pozyskiwać potrzebne materiały z repozytoriów cyfrowych i platform e-learningowych, poznawać zasady odpowiedniego korzystania ze współczesnych form komunikatów (np. e-mail, SMS) i prowadzić oficjalną korespondencję elektroniczną. Program proponuje sięganie po aplikacje internetowe, przesyłanie członkom klasy samodzielnie przygotowanych plików multimedialnych, nagrywanie krótkich filmów z wykorzystaniem technologii multimedialnych, odbywanie wirtualnych spacerów po ciekawych obiektach architektonicznych i placówkach muzealnych. Uczniowie są zachęceni do korzystania z różnych sposobów uczestnictwa w komunikacji sieciowej, do dzielenia się swoimi obserwacjami i refleksjami w sieci (np. w blogach i vlogach, na czatach i forach dyskusyjnych), a także do korzystania z cyfrowych znaków wyrażania emocji, np. emotikonów. To postępowanie zasadne, ponieważ rzeczywistość wirtualna bardzo silnie oddziałuje na sposób postrzegania świata przez współczesnych nastolatków. Uczeń jest zachęcany do efektywnego wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych jako źródła wiedzy, poznaje zasady bezpiecznego korzystania z sieci, uczy się pozyskiwać informacje z zasobów cyfrowych i posługiwać netykietą. Ćwiczy umiejętności przygotowania prezentacji multimedialnej, korzystania z QR kodów, przedstawiania danych z rzeczywistości wirtualnej. Dzięki kontaktom z kulturą sieci w sposób przemyślany uczy się posługiwać informacjami pozyskanymi z mediów społecznościowych, stron internetowych, platform cyfrowych, repozytoriów, portali. Zdobyte umiejętności pracy z technologiami informacyjno-komunikacyjnymi oraz z zasobami internetowymi wykorzystuje do prezentowania swoich zainteresowań i samodzielnie uzyskanej wiedzy.

Samokształcenie

Uczenie się jest konsekwencją aktywności młodych ludzi. Oprócz zaangażowanego uczestnictwa dzieci i młodzieży w lekcji są to również działania o charakterze samokształceniowym. Mają one charakter dobrowolny, wpływają na osobowość ucznia w bardzo różnym zakresie, a jednocześnie trudno je zmierzyć. Samokształcenie istniało w dydaktyce szkolnej od dawna, ale doświadczenia zdalnego nauczania podczas pandemii COVID-19 uwypukliły potrzebę samodzielnego zdobywania wiedzy i kształcenia umiejętności. Ten trudny czas w szczególności podkreślił znaczenie kompetencji samokształceniowych jako jednego ze sposobów dostosowania się jednostki do nowych warunków i adaptacji do sytuacji kryzysowej.

We współczesnej dydaktyce szkolnej samokształcenie odgrywa istotną rolę jako kontynuacja uczenia się w rzeczywistości pozalekcyjnej. Stanowi integralną część edukacji polonistycznej w szkole podstawowej, zależną od możliwości poznawczych i dojrzałości ucznia. W klasie 4 nauczyciel skupia się na przygotowaniu młodego człowieka do wyzwań związanych z samokształceniem. W klasach 5–8 zyskuje ono zdecydowanie większy wymiar praktyczny: oznacza podejmowanie samodzielnych działań przez uczniów w sposób odpowiedzialny i przemyślany. Program *Zamieńmy słowo* wskazuje na konieczność nieustannego rozwijania świadomości młodych ludzi w zakresie samokształcenia, ponieważ przynosi ono wiele korzyści, wzmacniając mocne strony ludzkiej osobowości. Należy jednak podkreślić, że te działania wymagają od dzieci i młodzieży większego wysiłku i motywacji do uczenia się, a od nauczyciela – akceptacji indywidualnych decyzji uczniów. Działania w zakresie samokształcenia bazują na ich dążeniu do własnego rozwoju oraz wynikają z potrzeby podjęcia samodzielnej nauki.

Proces samodzielnego uczenia się nastolatków dotyczy takich obszarów edukacji jak:

1. wzbudzanie szacunku dla wiedzy, odkrywanie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości;
2. rozwijanie umiejętności samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania;
3. rozwijanie umiejętności rzetelnego korzystania ze źródeł wiedzy, w tym stosowania cudzysłowu, przypisów i odsyłaczy, oraz szacunku dla cudzej własności intelektualnej;
4. kształtowanie nawyków systematycznego uczenia się oraz porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania;

5. zachęcanie do rozwijania swoich uzdolnień przez udział w różnych formach poszerzania wiedzy, na przykład w konkursach, olimpiadach przedmiotowych i wykładach oraz rozwijanie umiejętności samodzielnej prezentacji wyników swojej pracy;
6. rozwijanie umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną w poszukiwaniu, porządkowaniu i wykorzystywaniu pozyskanych informacji.

Zadaniem szkolnej edukacji polonistycznej jest wyposażenie uczniów w narzędzia, które pomogłyby im świadomie pozyskiwać i analizować informacje ze świata, a następnie wykorzystywać je w praktycznym działaniu. Za jedną z najważniejszych kompetencji współczesnego człowieka cykl *Zamieńmy słowo* uznaje umiejętność odpowiedniego zastosowania zdobytej wiedzy. To oznacza w praktycznym działaniu, że uczeń powinien regularnie korzystać z informacji pozyskanych z różnych źródeł i związanych z różnymi dziedzinami ludzkiej aktywności poznawczej. We współczesnym społeczeństwie wysoko ocenia się umiejętność pozyskiwania informacji z wielu kompendiów wiedzy i ich wykorzystywanie w praktyce (umiejętność pracy ze słownikiem, encyklopedią, leksykonem, internetowymi źródłami informacji, takimi jak strony internetowe, media społecznościowe, platformy cyfrowe, portale czytelnicze w sieci, funpage'e, blogi, vlogi). Działania tego typu wiążą się również z umiejętnością samodzielnej prezentacji wyników swojej pracy – kolejną ważną kompetencją członka nowoczesnego społeczeństwa informacyjnego.

Dzięki umiejętnemu wyborowi informacji uczeń będzie rozwijać swoje zainteresowania i uzdolnienia. Konsekwencją rozwoju tych kompetencji, tak istotnych we współczesnym społeczeństwie, może się stać udział w różnych konkursach i olimpiadach, a także w kursach, wykładach, warsztatach, webinarach i innych formach poszerzania wiedzy.

W podręcznikach z cyklu *Zamieńmy słowo* rozwiązania metodyczne motywują dzieci i młodzież do podejmowania zróżnicowanych czynności o charakterze samokształceniowym. Proponowane sfery aktywizacji uczniów dotyczą twórczego pisania, działań związanych z obecnością technologii informacyjno-komunikacyjnych w edukacji, kreatywnych prac z wykorzystaniem przekładu intersemiotycznego, rozwijania krytycznego myślenia i strategii świadomego uczenia się. Są to propozycje czynności edukacyjnych, które młody człowiek może wykonać samodzielnie, bez stałego kontaktu ze swoim szkolnym polonistą. Zgodnie z filozofią edukacyjną przedstawioną w programie *Zamieńmy słowo* samokształcenie powinno uwzględniać różne tempo realizacji, może się odbywać na różnych poziomach zaawansowania, w takiej opcji, która jest optymalna dla ucznia i wynika z jego osobistych wyborów. Należy podkreślić, że działania samokształceniowe powinny być podejmowane systematycznie. Aby samokształcenie było efektywne, uczniowie powinni osiągnąć postęp. Zaproponowanie zadań dopasowanych do sfery zainteresowań młodych ludzi może zapewnić ich większe zaangażowanie i wzrost chęci do pracy także poza szkołą (rozwijanie pasji połączone ze zdobywaniem wiedzy i nowych umiejętności). W podręcznikach z cyklu *Zamieńmy słowo* nauczyciele znajdą propozycje wielu działań, które pozwolą wykształcić w świadomości ucznia przekonanie, że warto samemu nabywać nowe umiejętności, zdobywać potrzebne informacje, rozwijać się w rytmie dostosowanym do własnych możliwości. To pozwoli młodym ludziom lepiej zrozumieć swoje potrzeby, a w konsekwencji zaakceptować samych siebie. Rozwijanie kompetencji samokształceniowych wychowanków jest możliwe dzięki zaproponowaniu im zadań dostosowanych do ich preferencji oraz do etapu ich rozwoju intelektualnego i psychoemocjonalnego (np. zadań z gwiazdką i modułów *Chcę więcej* dla uczniów zainteresowanych poszerzeniem zakresu wiedzy i umiejętności). Podczas realizacji takich celów uczeń dostrzega i rozumie, jak wiele zależy od przyjętej przez niego postawy. Osiągnięcie postępów w indywidualnej nauce to nie tylko pozyskiwanie i rozwój ważnych kompetencji, lecz także wzięcie odpowiedzialności za swoje uczenie się i organizację tego procesu (od planowania do przeprowadzenia działań dydaktycznych). To może przyczynić się w perspektywie długofalowej do wykształcenia własnego stylu uczenia się i przyjęcia nastawienia „chcę” (zamiast opcji „muszę”).

Ważne, aby motywując uczniów do samokształcenia, szkolny polonista dostrzegał i rozumiał ważną pobudkę ich działań: młody człowiek ma szansę odczuwać przyjemność, kiedy niezależnie od dorosłych rozbudza własną kreatywność, kiedy sam aktywizuje się do działania, kiedy samodzielnie poszukuje rozwiązań problemu czy bada jakieś ważne zagadnienie. Uczenie się przez zabawę nie deprecjonuje fundamentalnych celów kształcenia się. Doświadczenie zadowolenia, spontanicznej radości nadaje samokształceniu charakter czynności satysfakcjonującej dziecko i nastolatka. *Homo ludens* ma dużą szansę intensyfikować działania dydaktyczne młodego człowieka bez uszczerbku dla jakości procesów poznawczych.

Zwrotem ku innowacyjnej dydaktyce jest przyjęcie założenia, że samokształcenie może się odbywać w małych zespołach. To implementacja przesłanki oświatowej, ważnej w szkolnictwie państw skandynawskich (zwłaszcza w szwedzkich i fińskich placówkach edukacyjnych). Cykl *Zamieńmy słowo* uwzględnia istotne rozpoznanie z zakresu psychologii szkolnej, że nie wszyscy uczniowie potrafią poradzić sobie z uczeniem się bez obecności rówieśników i nie każdy uczeń umie sam mobilizować się do dalszej pracy. Dla części dzieci bardziej motywująca jest możliwość pracy z rówieśnikiem. Do takich uczniów kierowane są propozycje pracy samokształceniowej w parze lub małej, 3–4-osobowej grupie (np. dyskusja, prezentacja multimedialna, gry dydaktyczne, kalambury, przygotowanie makiety, projekt edukacyjny), które mogą być realizowane po zakończeniu lekcji, w domu lub innej przestrzeni pozaszkolnej. Ten wariant samokształceniowy może się okazać skuteczny, ponieważ niektóre dzieci i nastolatki osiągają lepsze wyniki, ucząc się wspólnie i mobilizując się nawzajem, gdyż współpraca podczas wykonywania zadań sprzyja szybszemu pokonywaniu trudności i bardziej efektywnemu poznaniu.

III. TREŚCI NAUCZANIA – WYMAGANIA SZCZEGÓŁOWE I PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA

KLASA 4

L proponowane miejsce omówienia lektur zawartych w *Lekturowniku*

* terminy i pojęcia zawarte w module *Chcę więcej*

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
I. Kim jestem?			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ legendy: <i>Lech, Czech i Rus</i> <i>O Wandzie, co nie chciała Niemca</i> <i>Piast</i> ▶ Władysław Bełza, <i>Ziemia rodzinna</i> ▶ Józef Wybicki, <i>Mazurek Dąbrowskiego</i> Jack Canfield, Mark V. Hansen, Kimberly Kirberger, <i>Jestem...</i> Grzegorz Kasdepke, <i>Pan Wredzik</i> Józef Ratajczak, <i>Legenda</i> 	alfabet, głoska, litera samogłoska, spółgłoska, sylaba funkcje litery <i>i</i> pisownia wyrazów z <i>ó</i> i <i>u</i> słownik ortograficzny	notatka opis siebie	netykieta akapit legenda elementy realistyczne i fantastyczne wers strofa (zwrotka) hymn refren *komunikator internetowy
II. Ja i rodzina			
Jan Brzechwa, <i>Akademia pana Kleksa</i> L Agnieszka Chylińska, <i>Zezia i Giler</i> Aneta Żałazińska, <i>Wakacje, czyli jak wygląda walka na argumenty</i> Marcin Szczygielski, <i>Teatr Niewidzialnych Dzieci</i> Joanna Papuzińska, <i>Czarna jama</i> Jagoda Michalak, <i>Nauka cierpliwości na Wyspie Spadających Gwiazd</i>	wypowiedzenie podział wypowiedzi ze względu na cel wypowiedzi: oznajmujące, pytające, rozkazujące wypowiedzenie wykrzyknikowe znaki interpunkcyjne: kropka, przecinek, dwukropek, znak zapytania, znak wykrzyknienia, cudzysłów liczba i rodzaj rzeczownika odmiana rzeczownika przez przypadki pisownia małą i wielką literą – nazwy pospolite (obrzędy, zwyczaje, wydarzenia historyczne) i własne (imiona, nazwiska, tytuły książek)	dialog pozdrowienia argument; budowa argumentu opis miejsca (pokoju)	kontrast pocztówka nadawca adresat podmiot liryczny porównanie *postcrossing
III. Ja i nauka			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Julian Tuwim, <i>Nauka</i> Artur B. Chmielewski, Ewelina Zambrzycka-Kościelnicka, <i>Kosmiczne wyzwania</i> Dorota Bałuszyńska-Srebro, <i>Księga Julii</i> René Goscinny, <i>Mikołajek</i> L Sabine Städing, <i>Petronela z Jabłoniowego Sadu</i> 	przyimek wyrażenie przyimkowe pisownia przyimków złożonych i wyrazów przyimkowych czasownik – formy osobowe i nieosobowe (bezokoliczniki) odmiana czasowników przez osoby, liczby, rodzaje i czasy (przeszły, teraźniejszy, przyszły) zdanie i równoważnik zdania pisownia <i>nie</i> z rzeczownikami i czasownikami	opis miejsca (szkoły) podziękowanie plan wydarzeń: plan ramowy, plan szczegółowy	biblioteka * katalog biblioteczny: alfabetyczny, rzeczowy, online

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
IV. Ja i ty			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Alan Aleksander Milne, <i>Kubuś Puchatek</i> ▶ Adam Mickiewicz, <i>Przyjaciele</i> Aleksander Fredro, <i>Paweł i Gawęł</i> Michel Piquemal, <i>Jeżozwierze</i> Janusz Christa, <i>Kajko i Kokosz</i>. <i>Szkoła latania</i> L ▶ Magdalena Rózcicka, <i>Maria Wysocka-Józwiak</i>, <i>Gabi</i>. <i>A właśnie że jest pięknie!</i> 	przymiotnik liczba, rodzaj, przypadek przymiotnika pisownia wyrazów z rz i ż podmiot i orzeczenie związek główny grupa podmiotu i grupa orzeczenia zdanie pojedyncze rozwinięte i nierozwinięte	opis przedmiotu życzenia	zdrobnienie
V. Ja w wolnym czasie			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Adam Mickiewicz, <i>Wschód słońca</i> (fragment <i>Pana Tadeusza</i>) Ewa Skarżyńska, <i>Teatr</i> Ludwik Jerzy Kern, <i>46 nóg</i> Astrid Lindgren, <i>Spotkanie w lesie</i> 	przysłówek słownik języka polskiego pisownia tytułów filmów liczebnik (główny i porządkowy) odmiana liczebników głównych i porządkowych pisownia <i>nie</i> z przymiotnikiem, przysłówkiem, liczebnikiem	zaproszenie	epitet film animowany, fabularny, dokumentalny słownictwo filmowe słownictwo teatralne powtórzenie
VI. Ja i świat wyobraźni			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ baśnie: Aleksander Puszkina, <i>Bajka o rybaku i rybce</i> Charles Perrault, <i>Kopciuszek</i> Jacob i Wilhelm Grimmowie, <i>Pani Zima</i> Maria Niklewiczowa, <i>Sprytny lisek</i> Andrzej Maleszka, <i>Magiczne drzewo</i> L Jacob i Wilhelm Grimmowie, <i>Królowa pszczół</i> 	zdanie złożone, zdania składowe spójnik w zdaniu pojedynczym i złożonym przecinek w zdaniu pojedynczym i złożonym synonim antonim słownik synonimów pisownia wielką literą zwrotów do adresata (w liście)	list prywatny	baśń savoir-vivre związek frazeologiczny uosobienie *pantomima
VII. Ja i świat wokół mnie			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Jan Twardowski, <i>Mrówko ważko biedronko</i> Barbara Stenka, <i>Ten cały nudny świat</i> Rafał Klimczak, <i>Grzybobranie</i> Małgorzata Strzałkowska, <i>Gwałtu, rety, co się dzieje?</i> Nela Mała Reporterka, <i>Nela i wyprawa do serca dżungli</i> Błażej Kuztelski, <i>Nazywam się...</i> <i>Mikołaj Kopernik</i> L Daniel Defoe, <i>Przypadki Robinsona Kruzo</i> 	znaki pisownia wyrazów z h i ch pisownia nazw geograficznych	ogłoszenie opis krajobrazu	narrator pierwszoosobowy monolog wyraz dźwiękonaśladowczy (onomatopeja) *piktogram *realista * optymista * pesymista *reporter
Lekturownik			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Jan Brzechwa, <i>Akademia pana Kleksa</i> 	skróty, pisownia nazwy szkoły	opis postaci, opis szkoły	portal czytelniczy

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
▶ Rene Gościński, Jean-Jacques Sempe, <i>Mikotajek</i>		notatka	świat przedstawiony, opis postaci
▶ Janusz Christa, <i>Kajko i Kokosz</i>		komiks, „dymki”	bohater pierwszoplanowy, drugoplanowy, epizodyczny * chronologiczny, wątek
▶ Andrzej Maleszka, <i>Czerwone krzesło</i>		ramowy plan wydarzeń	elementy baśniowe

KLASA 5

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
I. Zaangażowanie			
▶ Joanna Kulmowa, <i>Prośba o nieskończenie</i> Agnieszka Stelmazyk, <i>Kroniki Archeo. Tajemnica klejnotu Nefertiti</i> Ewa i Łukasz Świerzewscy, <i>Razem dla Klary</i> Janusz Korczak, <i>O gazetce szkolnej</i> Ferenc Molnar, <i>Chłopcy z Placu Broni</i> L Janet Tashjian, <i>Moje życie jako... youtuber</i>	temat fleksyjny, końcówka fleksyjna rzeczownika kończówka zerowa oboczności w temacie fleksyjnym rzeczownika pisownia zakończeń -ji, -ii, -i rzeczowników	opowiadanie	anafora rym rymy dokładne i niedokładne fabuła, akcja narracja (pierwszoosobowa i trzecioosobowa) narrator trzecioosobowy tekst publicystyczny artykuł
II. Szczodrość			
Halina Poświatowska, *** [trzeba nam dużo prostych słów] Katherine Applegate, <i>Drzewo życzeń</i> Dorota Combrzyńska-Nogala, <i>Bracia mniejsi</i> Wojciech Cezar, <i>Dolina jeleni</i> Roksana Jędrzejewska-Wróbel, <i>Pracownia Aurory</i> Elżbieta Zubrzycka, <i>Marudek i Pogodek na wakacjach</i>	trudne zakończenia bezokoliczników czasowniki nieosobowe zakończone na -no, -to czasowniki nieosobowe z częstką się tryby: oznajmujący, rozkazujący i przypuszczający pisownia cząstki -by akcent, reguły akcentowania	e-mail, SMS	znaczenia dosłowne i niedosłowne wyrazów przenośnia opowiadanie obyczajowe plakat reklama, *spot reklamowy, *kampania reklamowa *perswazja, manipulacja
III. Dziedzictwo antyczne			
Olaf Fritsche, <i>Skarb Troi</i> L ▶ mity: Katarzyna Marciniak, <i>Dzieciństwo bogów i ludzi</i> Jan Parandowski, <i>Szyf</i> Nikos Chadzinikolau, <i>Prometeusz</i> Peter Paul Rubens, <i>Prometeusz skowany</i> Wanda Markowska, <i>Demeter i Kora</i> <i>Dedal i Ikar</i> Jan Parandowski, <i>Herakles</i> Krzysztof Ulanowski, <i>Niść Ariadny</i>	pisownia dat stopniowanie przymiotnika pisownia nie z przymiotnikami w stopniu wyższym i najwyższym związki frazeologiczne z mitologią słownik frazeologiczny	charakterystyka postaci autocharakterystyka notatka biograficzna	drzewo genealogiczne mit, mitologia bohater tytułowy dedykacja kadry z filmu plany filmowe komiks

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
Katarzyna Marciniak, <i>Zwycięska miłość Orfeusza i Eurydyki</i> Rick Riordan, <i>Percy Jackson i bogowie olimpijscy. Złodziej pioruna</i> Leopold Staff, <i>Prometeusz</i>			
IV. Dobre obyczaje			
Magdalena Adamska, <i>Spoko, poradzę sobie! Niezbędnik nastolatka</i> ▶ Adam Mickiewicz, <i>Pan Tadeusz</i> (fragmenty: zwyczaje w dworku soplicowskim, spacer, grzeczność) Akcja społeczna <i>Bądź życzliwym pasażerem zamiast być monstrem</i> Adam Wajrak, <i>Lolek</i> Clive Staples Lewis, <i>Opowieści z Narnii</i> L	stopniowanie przysłówków pisownia <i>nie</i> z przysłówkami w stopniu równym, wyższym i najwyższym	opowiadanie z dialogiem zapis rozmowy	plakat jako dzieło ikoniczne plakat społeczny
V. Nauka i zabawa			
▶ bajki: Ignacy Krasicki, <i>Czapla, ryby i rak</i> , Jean de La Fontaine, <i>Kruk i lis</i> <i>Lew i zwierzęta</i> , <i>Ptaszki w klatce</i> , <i>Żółw i mysz</i> , <i>Katamarz i pióro</i> ▶ Adam Mickiewicz, <i>Lis i kozioł</i> ▶ Jan Brzechwa, <i>Rozrzutny wróbel</i> Michel Piquemal, <i>Trzy sity</i> Jean de La Fontaine, <i>Konik polny i mrówka</i> Frances Hodgson Burnett, <i>Tajemniczy ogród</i> L	zaimki osobowe odmiana liczebników głównych i porządkowych liczebniki ułamkowe, nieokreślone i zbiorowe	opis portretu streszczenie	bajka, morał, bajka a baśń rodzaje przedstawień teatralnych bajka współczesna *bajka filozoficzna
VI. Patriotyzm			
Barbara Derlicka, <i>Gwiazda nad gwiazdami</i> ▶ Adam Mickiewicz, <i>Pan Tadeusz</i> (w soplicowskim dworku) Joanna Olech, <i>Dynastia Miziołków</i> ▶ Juliusz Słowacki, <i>W pamiętniku Zofii Bobrówny</i> ▶ Maria Konopnicka, <i>Rota</i> Grażyna Bąkiewicz, <i>Mamy niepodległość</i> Marek Grechuta, <i>Ojczyzna</i> ▶ Andrzej Hałaciński, Tadeusz Biernacki, <i>My, Pierwsza Brygada</i>	przydawka, dopełnienie, okolicznik wyraz nadrzędny i podrzędny, związki wyrazowe wykres zdania pojedynczego rozbior logiczny dykcja, akcent, intonacja słownik poprawnej polszczyzny słowniki internetowe pisownia nazw ulic, placów, pomników	dziennik a pamiętnik	apostrofa tożsamość narodowa szacunek dla tradycji
VII. Radość			
▶ Leopold Staff, <i>Czucie niewinne</i> Magdalena Zarębska, <i>Wakacje u dziadków</i> ▶ Konstanty Ildefons Gałczyński, <i>Kronika olsztyńska</i> Agnieszka Frączek, <i>Zielono mi</i> Jean-Philippe Arrou-Vignod, <i>Prywatka</i>	wyrazy wieloznaczne pisownia przymiotników złożonych znaki interpunkcyjne: cudzysłów, dwukropek	opowiadanie odtwórcze i twórcze elementy konstrukcyjne wypowiedzi	ożywienie apostrofa

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
Rafał Witek, <i>Klub latających ciotek</i> Ewa Nowak, <i>Pajaczek na rowerze</i> L			
Lekturownik			
▶ Ferenc Molnar, <i>Chłopczy z Placu Broni</i>		opis miejsca	wątki główne i poboczne, akcja a fabuła, patriotyzm lokalny
▶ Clive Staples Lewis, <i>Opowieści z Narnii</i>		charakterystyka postaci	powieść fantasy, bohater dynamiczny
▶ Olaf Fritsche, <i>Skarb Troi</i>		opis sytuacji	postacie i motywy mitologiczne
▶ Frances Hodgson Burnett, <i>Tajemniczy ogród</i>			powieść, cechy powieści, * symbol
▶ Ewa Nowak, <i>Pajaczek na rowerze</i>			cechy powieści obyczajowej, narracja pierwszoosobowa

Klasa 6

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
I. Fantazja			
Rafał Olbiński, plakat Joanne Kathleen Rowling, <i>Harry Potter</i> Selma Lagerlöf, <i>Cudowna podróż</i> ▶ Adam Mickiewicz, <i>Pani Twardowska</i> Andrzej Sapkowski, <i>Wiedźmin</i> Andrzej Sapkowski, wywiad ▶ Stanisław Lem, <i>Cyberiada</i> John R.R. Tolkien, <i>Hobbit</i> L	rodzaje podmiotów zdanie bezpodmiotowe rzeczowniki osobliwe *archaizm *neologizm	opowiadanie fantasy opowiadanie fantastycznonaukowe	sensy niedostępne obrazowanie realistyczne i fantastyczne literatura fantasy literatura science fiction
II. Dociekliwość			
Bob Dylan, <i>Odpowie ci wiatr</i> ▶ Tadeusz Różewicz, <i>Zadanie domowe</i> <i>Dlaczego mydło się pieni?</i> Bolesław Prus, <i>Katarynka</i> L Julian Kornhauser: <i>Zagadka</i> Naoki Higashida, <i>Dlaczego podskakuję</i> Katherine Marsh, <i>Chłopiec znikąd</i>	strona czynna i bierna czasownika rodzaje orzeczeń aspekt czasownika	notka encyklopedyczna	pytanie retoryczne argumenty odnoszące się do logiki i argumenty odnoszące się do emocji prawo autorskie *artykuł
III. Duchowość			
Anna Świderkówna, <i>Rozmowy o Biblii</i> Biblia ▶ powstanie świata ▶ przypowieści: miłosierny Samarytanin o siewcy	przymiotniki i przysłówki, które się nie stopniają związki frazeologiczne pochodzące z Biblii rodzaje przydawek wyrazy neutralne i nacechowane emocjonalnie	pamiętnik	tekst popularnonaukowy przypowieść wiersz biały znaczenia dosłowne i niedosłowne

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
o talentach o pannach roztropnych o synu marnotrawnym Janusz Pasierb, <i>przypowieść o Ojcu</i> Rembrandt, <i>Powrót syna marnotrawnego</i> Walter Wangerin, <i>Najpiękniejsze historie biblijne</i>			
IV. Więzy			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Czesław Miłosz, <i>Furtka</i> ▶ Adam Mickiewicz, <i>Powrót taty</i> Bruce Cameron, <i>Był sobie pies</i> Małgorzata Musierowicz, <i>Feblik</i> Anna Kamieńska, <i>Dom matki</i> Katarzyna Ryrych, <i>Wyspa mojej siostry</i> Emilia Kiereś, <i>Rzeka</i> L 	liczebnik zbiorowy, ułamkowy, nieokreślony zaimki odmienne i nieodmienne krótsze i dłuższe formy zaimków rodzaje dopełnień	opis przeżyć wewnętrznych	środki stylistyczne rodzaje rymów
V. Kultura			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Adam Mickiewicz, <i>Pan Tadeusz</i> (polowanie + koncert Wojskiego) artykuł ze strony internetowej Nieżła sztuka Radosław Gajda, Natalia Szczęśniak, <i>Skąd się wzięły zabytki?</i> Wielkie sekrety arcydzieł sztuki ▶ Wisława Szymborska, <i>Muzeum</i> 	rodzaje okoliczników znaki interpunkcyjne: średnik, nawias, wielokropek grzeczność językowa język potoczny i język oficjalny język mówiony i język pisany	sprawozdanie recenzja scenariusz filmowy	przerzutnia, elementy rytmizujące w wierszu muzeum adaptacja a ekranizacja życie kulturalne regionu spektakl, koncert, wystawa, zabytek
VI. Odwaga			
„Victor Junior”, <i>Jak pozostać sobą w grupie?</i> Katarzyna Grabarczyk, <i>I ty możesz zmieniać świat</i> Małgorzata Strękowska-Zaremba, <i>Dom nie z tej ziemi</i> Christopher Paolini, <i>Eragon</i> Eliza Piotrowska, <i>Piękno, czyli nie chcę być krasnalem</i> Henryk Sienkiewicz, <i>W pustyni i w puszczy</i> L	pisownia tytułów gazet, artykułów prasowych, programów wykres zdania pojedynczego związek zgody, rzędu i przynależności rodzaje zdań złożonych podrzędnie	wypowiedź o charakterze argumentacyjnym artykuł prasowy list oficjalny	argument, kontrargument perswazja informacja o fakcie, opinia
VII. Samodzielność			
Tony Halik, <i>180 000 kilometrów przygody</i> Martin Widmark, <i>Biuro detektywistyczne Lassego i Mai</i> Zuzanna Orlińska, <i>Ani słowa o Zosi!</i> Marcin Koziół, <i>Skrzynia Władcy Piorunów</i> L	rodzaje zdań złożonych współrzędnie partykuła i wykrzyknik pisownia przyrostków (-ski, -cki, -stwo, -dztwo) pisownia nazw mieszkańców państw, miast i regionów	opowiadanie przygodowe opowiadanie detektywistyczne	anafora elementy konstrukcyjne utworu: tytuł, podtytuł, motto, puenta

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
Lekturownik			
▶ John R.R. Tolkien, <i>Hobbit</i>		blog	powieść fantasy, elementy baśniowe * mitologia skandynawska
▶ Bolesław Prus, <i>Katarynka</i>			nowela, akcja, punkt kulminacyjny, motyw, spójność tekstu
▶ Henryk Sienkiewicz, <i>W pustyni i w puszczy</i>		charakterystyka postaci	powieść przygodowa, postacie fikcyjne i historyczne, argument i przykład, egzotyka, * kolonializm
▶ Emilia Kiereś, <i>Rzeka</i>			powieść fantasy, motyw drogi, elementy baśniowe
▶ Marcin Koziół, <i>Skrzynia Władcy Piorunów</i>		wypowiedź argumentacyjna	powieść detektywistyczna, * stereotyp

KLASA 7

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
I. Ambicja			
▶ Sławomir Mrozek, <i>Artysta</i> ▶ Kazimierz Wierzyński, <i>Dyskobol</i> ▶ Juliusz Słowacki, <i>Balladyna</i> L Katarzyna Ryrych, <i>Król Maja Strzeżek, Ambicja – kiedy pomaga, a kiedy przeszkadza nam żyć</i> Aneta Załazińska, <i>Kurs fotografii, czyli o tym, co to jest przekonywanie</i>	słowotwórstwo: wyraz podstawowy i pochodny, podstawa słowotwórcza, temat słowotwórczy, formant (przedrostek, przyrostek, wrostek, formant zerowy), kategoria znaczeniowa, rodzina wyrazów, wyraz pokrewny, rdzeń realne i słowotwórcze znaczenie wyrazu wyrazy złożone (złożenia, zrosty, zestawienia)	ogłoszenie streszczenie rozprawka plan kompozycyjny	aforyzm alegoria, symbol, liryka, podmiot liryczny epika, narrator argument, przykład teza, hipoteza, kontrargument * groteska * etymologia
II. Sprawiedliwość			
▶ Adam Mickiewicz, <i>Świtezianka</i> ▶ Wisława Szymborska, <i>Miłość szczęśliwa</i> ▶ Adam Mickiewicz, <i>Dziady</i> , cz. II L Michel Piquemal, <i>Podział według wyroków bożych</i> Jakub Skworz, <i>Adaś Mickiewicz. Łobuz i mistrz</i> Erin Stewart, <i>Blizny jak skrzydła</i>	fonetyka, głoska, litera, sylaba; różnice w pisowni samogłosek ustnych i nosowych, spółgłosek twardych i miękkich, dźwięcznych i bezdźwięcznych upodobnienia fonetyczne: ubezdźwięcznienie, udźwięcznienie, upodobnienie międzywyrazowe, utrata dźwięczności w wygłosie, uproszczenie grupy spółgłoskowej intonacja, akcent (zdaniowy, wyrazowy), wyjątki od reguły polskiego akcentu	opowiadanie twórcze	puenta punkt kulminacyjny ballada ironia retrospekcja * romantyzm

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
III. Odpowiedzialność			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Adam Mickiewicz, <i>Reduta Orzona</i> ▶ Adam Mickiewicz, <i>Śmierć Pułkownika</i> ▶ Henryk Sienkiewicz, <i>Latarnik</i> L Aleksander Fredro, <i>Trzeba by</i> Greta Thunberg, przemówienie w trakcie szczytu klimatycznego ONZ w Katowicach w 2018 r. Marian Turski, <i>Auschwitz nie spadło z nieba</i> <i>Cywilizacyjno-historyczny paradoks</i>, rozmowa z prof. Janem Miodkiem Marta Górczyńska, <i>Polska jako kraj imigracji – kto i w jakim celu przyjeżdża do Polski</i> Anna Dziewit-Meller, <i>Damy, dziewczuchy, dziewczyny. Historia w spódnicy</i> 	etyka wypowiedzi, wulgaryzm nieosobowe formy czasownika, imiesłowy, pisownia <i>nie</i> z imiesłowami imiesłowy równoważnik zdania, przekształcanie go na zdanie złożone i odwrotnie	przemówienie (mowa)	retoryka, środki retoryczne środki stylistyczne (arty-styczne) odpowiedzialność społeczna legenda literacka, kontrast symbolika barw gloryfikacja heroizacja gest, język ciała
IV. Altruizm			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Jan Twardowski, <i>Dlaczego jest święto Bożego Narodzenia</i> ▶ Charles Dickens, <i>Opowieść wigilijna</i> L Nicholas Sparks, <i>Jesienna miłość</i> <i>Manifest e-wolontariatu</i> Anna Mieszkowska, <i>Dzieci Ireny Sandlerowej</i> Natalia Hatałska, <i>Wiek paradok-sów. Czy technologia nas ocali?</i> Ewa Szekalska, <i>Święta pod znakiem szacunku do żywności</i> 	grzeczność językowa, zwroty grzecznościowe norma językowa (wzorcowa i użytkowa) błąd językowy, typy błędów językowych skróty, skrótowce (literowce, głoskowce, grupowce, mieszane)	rozprawka z hipo-tezą życzenia	teza, hipoteza, argument, kontrargument manifest
V. Bunt			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Bolesław Leśmian, <i>Dusiątek</i> ▶ Stefan Żeromski, <i>Szyfowe prace</i> L Dean Burnett, <i>Czy musisz cały czas gapić się w telefon?!</i> Nancy H. Kleinbaum, <i>Stowarzyszenie Umarłych Poetów</i> Edward Stachura, <i>Człowiek czło-wiekowi</i> John Ronald Reuel Tolkien, <i>Władca Pierścieni</i> 	zasady pisowni <i>nie</i> z różnymi częściami mowy synonimy, antonimy, homonimy, związki frazeologiczne neologizmy (obiegowe i arty-styczne) reklama, manipulacja językowa	list otwarty recenzja	perswazja, językowe środki perswazji powtórzenie, anafora fantasy * leśmianizm * haiku
VI. Nadzieja			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Jan Kochanowski, <i>Pieśń IX z Ksiąg wtórych</i> [„Nie porzucaj nadzieje...”] ▶ Jan Kochanowski, <i>Treny</i> (I, V, VII, VIII) ▶ Jerzy Liebert, <i>Nadzieja</i> ▶ Aleksander Fredro, <i>Zemsta</i> L <i>Moja i twoja nadzieja</i>, sł. Katarzyna Nosowska, muz. Piotr Banach <i>Chciałem napisać piosenkę</i> 	archaizmy, *archaizacja słownictwo ogólnonarodowe, kolokwializmy	wywiad list opis rzeźby	piosenka pieśń stoicyzm, epikureizm tren porównanie homeryckie eufemizm

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
o rodzącej się nadziei, wywiad z Andrzejem Rozenem przeprowadzony przez Jagodę Dobrzyńską Melchior Wańkowicz, <i>Ziele na kraterze</i>			liryka bezpośrednia, liryka pośrednia lid, autoryzacja * talk-show, * wywiad rzeka, * podcast * gawęda
VII. Wrażliwość			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Stanisław Jerzy Lec, <i>Myśli nieuczesane</i> ▶ Cyprian Norwid, <i>Moja piosnka (II)</i> ▶ Adam Mickiewicz, <i>Stepy akermiańskie</i> ▶ Stanisław Barańczak, <i>Jeżeli porcelana, to wyłącznie taka</i> ▶ Antoine de Saint-Exupéry, <i>Mały Książę</i> L Jolanta Maria Berent, <i>Wrażliwość – piękno ukryte głęboko wewnątrz nas</i> Dorota Terakowska, <i>Tam gdzie spadają Anioły</i> Michał Rusinek, <i>Receptura</i> Francesco D'Adamo, <i>Iqbal</i> 	zapożyczenia, typy zapożyczeń, internacjonalizmy sposoby wzbogacania słownictwa nazwa miejscowa, odmiana nazw miejscowych mowa zależna i niezależna		pieta estetyka gra słów paradoks obraz poetycki peryfraza, neologizm sonet kampania społeczna * poezja negatywna * rodzaje rymów * estetyka codzienności
Lekturownik			
▶ Juliusz Słowacki, <i>Balladyna</i>		charakterystyka	dramat, tekst główny, tekst poboczny (didaskalia), akt, scena, odstona, etapy rozwoju akcji tragedia, bohater tragiczny realizm, fantastyka
▶ Adam Mickiewicz, <i>Dziady</i> , cz. II			dramat romantyczny, inscenizacja
▶ Henryk Sienkiewicz, <i>Latarnik</i>		opis przeżyć wewnętrznych	nowela nostalgia * sokół noweli
▶ Charles Dickens, <i>Opowieść wigilijna</i>			inspiracja, przemiana bohatera, realizm, fantastyka bohater statyczny, bohater dynamiczny
▶ Stefan Żeromski, <i>Szyfrowe prace</i>		charakterystyka porównawcza	fabuła rusyfikacja
▶ Aleksander Fredro, <i>Zemsta</i>			motto, intryga nazwisko znaczące sarmatyzm, kontusz komedia, kontrast, komizm (postaci, sytuacyjny, językowy)
▶ Antoine de Saint-Exupéry, <i>Mały Książę</i>		dedykacja	bohater poszukujący symbol * powiastka filozoficzna * egzystencjalizm

KLASA 8

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
I. Równowaga			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Jan Kochanowski, fraszki (<i>Na zdrowie, Na lipę, O żywocie ludzkim, Na dom w Czarnolesie</i>) ▶ Jan Sztudynger, <i>Piórka</i> ▶ Ignacy Krasicki, <i>Żona modna</i> ▶ Jan Lechoń, *** [Pytasz, co w moim życiu...] Jostein Gaarder, <i>Świat Zofii</i> Marek Aureliusz, <i>Rozmyślania</i> Sarah Crossan, <i>Kasieńka</i> Norman Peale, <i>Moc pozytywnego myślenia</i> <i>12 sprytnych sposobów, jak ocalić nasz świat</i> (fragment <i>Papier nie rośnie na drzewach: zmniejsz jego codzienne zużycie</i>) 	treść wyrazu zakres wyrazu odmiana imion i nazwisk	opis obrazu opowiadanie	stoicyzm fraszka humanizm materializm, konsumpcjonizm karykatura, monolog, dialog, sarmatyzm filozofia * satyra
II. Tradycja			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Jan Kochanowski, <i>Pieśń świętojańska o Sobótce</i> ▶ Julian Tuwim, <i>Rzecz Czarnoleska</i> ▶ Marian Hemar, <i>Rozmowa z żołnierzem</i> ▶ Adam Mickiewicz, <i>Pan Tadeusz</i> L Joanna Puchalska, <i>Dziedziczki Soplicowa</i> Józef Ignacy Kraszewski, <i>Stara baśń</i> Andrzej Sapkowski, <i>Świat Króla Artura</i> 	spójność (lokalna, pomiędzy akapitami), wskaźniki zespolenia rytm akapitowy	zaproszenie rozprawka	tradycja; tradycja literacka tradycja rycerska pieśń * Arkadia * sielanka * konwencja literacka * aluzja, * aluzja literacka
III. Szacunek			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Stanisław Lem, <i>Jak Mikromił i Gigacyan ucieczkę mgławic wszczęli</i> ▶ Czesław Miłosz, <i>To jasne</i> ▶ Henryk Sienkiewicz, <i>Quo vadis</i> L Mark Twain, <i>Pamiętniki Adama i Ewy</i> Leszek Kołakowski, <i>Jak Gyom został starszym panem</i> Marek Michalak, <i>Opowieści o tym, co w życiu ważne</i> (<i>Historia o szacunku</i>) Janina Bąk, <i>Dzień dobry, dzieci, na dzisiejszej lekcji się podyskryminujemy</i> Barbara Kosmowska, <i>Szacun i gorzka czekolada</i> 	styl; rodzaje stylów: potoczny, urzędowy, artystyczny, naukowy, publicystyczny, * styl retoryczny styl popularnonaukowy	podziękowanie list motywacyjny CV	literatura fantastyczno-naukowa (science fiction) pamiętnik a dziennik, motyw raj dyskryminacja
IV. Wierność			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Krzysztof Kamil Baczyński, <i>Elegia o... [chłopcu polskim]</i> ▶ Aleksander Kamiński, <i>Kamienie na szaniec</i> L 	równoważnik zdania, zdanie pojedyncze, typy zdań współrzędnie złożonych i podrzędnie złożonych		parafraza elegia przekład

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
J.R.R. Tolkien, <i>Władca Pierścieni</i> Michał Matejczuk, <i>Bez wyjaśnień Tłumaczenie a przekład – na czym polega różnica</i> Ernesto Gonzales, <i>Nim wstanie dzień</i> Przemysław Staroń, <i>Czy mam prawo powiedzieć nie?</i>	wypowiedzenie wielokrotnie złożone, interpunkcja w wypowiedzeniach wielokrotnie złożonych		komiks, kolokwializm literatura piękna a publicystyka, gatunki publicystyki * pokolenie Kolumbów
V. Praca			
Wybierz szkołę optymalną dla siebie Melchior Wańkowicz, <i>Tędy i owędy</i> Agatha Christie, <i>Dwanaście prac Herkulesa</i> Dorota Terakowska, <i>Córka Czarnownic</i> <i>12 kompetencji, które pomagają odnieść sukces</i> Olga Tokarczuk, <i>Góra Wszystkich Świętych</i> Remigiusz Maciaszek, <i>Cały ten Rock</i>	odmiany środowiskowe języka odmiany regionalne języka, gwara ludowa	życiorys podanie	reportaż informacja, opinia powieść detektywistyczna etyka pracy artykuł felieton pracoholizm * fotoreportaż * indukcja, * dedukcja
VI. Relacje			
▶ Jan Lechoń, <i>Goplana</i> ▶ Jarosław Marek Rymkiewicz, <i>Wiosna w Milanówku</i> Rashmi Sirdeshpande, <i>Dobre wieści czyli dlaczego świat wcale nie jest taki zły</i> ▶ Éric-Emmanuel Schmitt, <i>Oskar i pani Róża</i> Rochette, <i>Wilk</i> Jana Frey, <i>W ciemności</i> Halina Poświatowska, <i>Bądź przy mnie blisko</i>	typy dyskusji cytowanie, funkcje i poprawny zapis cytatów	głos w dyskusji	apostrofa piosenka niewerbalne środki komunikacji autocharakterystyka wyrazy dźwiękonaśladowcze (onomatopeje) * wiersz stychiczny
VII. Rozwój			
▶ Wisława Szymborska, <i>Cebula</i> Ewa Nowak, <i>Niewzruszenie</i> Roksana Jędrzejewska-Wróbel, <i>Stan splątania</i> ▶ Ernest Hemingway, <i>Stary człowiek i morze</i> Urszula Zajączkowska, <i>Patyki, badyle</i> Bob Thomas, <i>Walt Disney. Potęga marzeń</i> Max Ehrmann, <i>Dezyderata</i>	cechy dobrego stylu	rodzaje opisów	ironia samodyscyplina literatura naukowa, literatura popularnonaukowa * koncept
Lekturownik			
▶ Adam Mickiewicz, <i>Pan Tadeusz</i>			epopeja, inwokacja, epilog tytuł, podtytuł porównanie homeryckie, animizacja, antropomorfizacja,

Lektury obowiązkowe i inne teksty	Nauka o języku	Formy wypowiedzi	Pojęcia i terminy
			przerzutnia retrospekcja kultura szlachecka obyczaj charakterystyka zbiorowości przemiana bohatera * dygresja
▶ Henryk Sienkiewicz, <i>Quo vadis</i>			powieść historyczna, archaizm, archaizacja system wartości adaptacja filmowa * refleksja historiozoficzna
▶ Aleksander Kamiński, <i>Kamienie na szaniec</i>		sprawozdanie	pseudonim dywersja, sabotaż literatura faktu

IV. SPOSOBY OSIĄGANIA CELÓW

Metody pracy na lekcjach języka polskiego

Realizacja programu *Zamieńmy słowo* dla klas 4–8 sprzyja wykorzystaniu zróżnicowanego instrumentarium metodycznego. Daje możliwość uaktywnienia różnorodnych metod, technik i strategii podczas pracy z klasą. O ich doborze i zakresie zastosowania na lekcjach języka polskiego decyduje nauczyciel. Szkolny polonista potrafi najlepiej wybrać narzędzia metodyczne, które skutecznie przyczynią się do uzyskania zakładanych osiągnięć uczniów.

Na zróżnicowanie zestawu metod, strategii, technik i form pracy wpływa wiele zmiennych. Nauczyciel musi uwzględnić fakt, że młodzi ludzie pracują w różnym tempie i z odmiennym zaangażowaniem, nie realizują celów kształcenia w jednakowy sposób, cechuje ich rozmaite nastawienie do pozyskiwania wiedzy i nabywania umiejętności. Refleksyjny polonista rozumie potrzebę funkcjonalnego dostosowania instrumentarium do potrzeb i możliwości uczniów oraz do poziomu poszczególnych klas. Dobór metod, strategii, technik i form pracy zależy również od zaangażowania merytorycznego nauczyciela, jego otwartości na pracę z klasą, preferencji w zakresie stylów nauczania czy modeli lekcji. Współczesnych nauczycieli cechuje świadomość, że preferowane metody, techniki i formy pracy będą każdego dnia podlegać dydaktycznej weryfikacji, a egzamin zewnętrzny ostatecznie rozstrzygnie (potwierdzi / zaneguje) zasadność zastosowanych narzędzi.

Program *Zamieńmy słowo* kładzie nacisk na metody aktywizujące. Zwrot ku metodom z tej grupy wynika z ich wysokiej skuteczności w dydaktyce przedmiotowej: rozwijają one kreatywność dzieci i młodzieży, sprzyjają wystąpieniu samodzielnych postaw twórczych, są oparte na przeżywaniu i doświadczaniu – ważnych czynnikach motywujących uczniów do skutecznego działania na lekcjach języka polskiego. Godne polecenia są metody polisensoryczne i metody kształtujące umiejętności ponadprzedmiotowe, interdyscyplinarne (np. projekty edukacyjne). W nauczycielskim pakiecie metodycznym nie powinno zabraknąć kreatywnych technik dramy, grywalizacji, metod związanych z technologiami informacyjno-komunikacyjnymi i multimediami. Zastosowanie różnych metod pracy na lekcjach języka polskiego sprzyja wystąpieniu zróżnicowanych formatów dydaktycznych, które pozwolą szkolnym polonistom wprowadzić nieschematyczne i atrakcyjne sposoby prezentacji zagadnień lub tematów zazwyczaj uznawanych przez uczniów za nudne i nieatrakcyjne. Ważnym aspektem wykorzystania metod polisensorycznych jest nieustanna stymulacja procesów poznawczych z udziałem słuchu, wzroku, dotyku, smaku, węchu – to niezwykle frapujące instrumentarium, które może rozbudzać uczniowską wyobraźnię. Wysoki poziom zainteresowania i zaangażowania klasy można zauważyć podczas grywalizacji oraz w trakcie zabaw dydaktycznych.

Program proponuje zestaw metod i sprawdzonych rozwiązań, które będą wspierać nauczycieli w procesach funkcjonalnego nauczania, zwłaszcza podczas projektowania, planowania i realizacji dobrych lekcji, w formie atrakcyjnej dla całego zespołu klasowego i pojedynczego ucznia. Celem zasadniczym jest przekazanie wiedzy i rozwijanie oczekiwanych umiejętności w sposób najbardziej przystępny dla wychowanków, a jednocześnie silnie angażujący i interesujący poznawczo.

Istotny wpływ na wybory najlepszych instrumentów w pracy nauczyciela mają dziś dynamiczne zmiany w środowisku edukacyjnym, przyczyniające się do przeobrażeń warsztatu dydaktycznego i wychowawczego. Adaptacja do dokonujących się zmian uwidacznia się w wyborze takich narzędzi, które pozwolą dostosować lekcje języka polskiego do nowych wymagań i realiów społeczno-kulturowych.

Dzięki cyklowi *Zamieńmy słowo* nauczyciel zwróci uwagę na potrzebę łączenia metod tradycyjnych, z powodzeniem przywołanych we wcześniejszych programach nauczania, z nowoczesnymi metodami pojawiającymi się obecnie w innowacyjnej metodyce i pedagogice szkolnej.

Kryteria funkcjonalności i skuteczności oddziaływania spełnia zestawienie proponowanych metod, strategii i technik:

- ▶ interpretacje głosowe tekstu: głośne estetyczne czytanie, czytanie aktywne, recytacje, wygłaszanie utworu;
- ▶ swobodne wypowiedzi ustne (na wskazany temat);
- ▶ dyskusja, dyskusja dydaktyczna, sąd literacki, dyskusja panelowa, forum krytyków, debata, burza mózgów, sześć kapeluszy myślowych de Bono, rozmowa jako wspólne rozpatrywanie jakiejś kwestii, wzajemna wymiana zdań;

- ▶ metody ekspozycji (ukierunkowane na rozwój procesów emocjonalnych), np. aktywne słuchanie nagrań, audiobooków, wirtualne wizyty w muzeach i w innych instytucjach kultury, zabawa dźwiękiem, aktywne słuchanie, pokaz;
- ▶ metody przekładu intersemiotycznego, np. rysowanie, malowanie, praca z ilustracją, inne formy przekształcania tekstu na obraz, inscenizacje, gry wykorzystujące mowę ciała;
- ▶ metoda analogii;
- ▶ rozmowa nauczająca, pogadanka heurystyczna, praca pod kierunkiem, eksplikacja tekstu, metoda problemu;
- ▶ metody ćwiczeń w mówieniu i pisaniu związanych z lekturą: praca z tekstem, metoda słów kluczy;
- ▶ metoda ćwiczeń praktycznych (ukierunkowana na rozwój umiejętności);
- ▶ metoda projektu edukacyjnego;
- ▶ techniki dramy: rzeźba, obraz (żywy obraz, obraz bez ruchu, zdjęcie, stop-klatka), scenka improwizowana, pantomima, wywiad, płaszcz eksperta, wejście w rolę, technika otwartych myśli, drama z obrazu;
- ▶ metody gier i zabaw dydaktycznych, grywalizacja, zabawa psychologiczna, zabawa w skojarzenia;
- ▶ metody polisensoryczne (konieczne w klasach 4–6, obecne w klasie 7 i 8): ćwiczenia zmysłów;
- ▶ giełda pomysłów;
- ▶ technika kuli śniegowej;
- ▶ konkurs, quiz, turniej;
- ▶ drzewko decyzyjne, analiza SWOT, metaplan;
- ▶ najnowsze instrumentarium, np. rutyny krytycznego myślenia, stacje zadaniowe, escape roomy, gry planszowe, fabryka pomysłów, storytelling, metoda odwróconej lekcji, lektura zamknięta w pudełku, lapbooki, portfolio, technika „światła ulicznych”, metoda zielonego ołówka, kostki metodyczne SUS, heksy edukacyjne, pudełko refleksji, skrzyneczka mistrzów.

W prezentowanym zestawieniu oprócz metod usankcjonowanych tradycją nauczyciel znajdzie narzędzia innowacyjne, np. grywalizację czy też fabrykę pomysłów. Program podkreśla znaczenie metod, które pozwalają ograniczyć nauczanie podające i kulturę nauczania pod test egzaminacyjny. Oznacza to wielość uaktywnianych metod, technik i strategii podczas pracy z klasą.

Coraz większe znaczenie w nauczaniu zyskują metody wykorzystujące nowoczesne narzędzia z dziedziny technologii informacyjno-komunikacyjnych. Ich obecność w warsztacie szkolnego polonisty jest motywowana immersją dzisiejszych nastolatków w wirtualną rzeczywistość i kulturę sieci. Te metody przyczyniają się do dalszego rozwoju dojrzałości technologicznej „cyfrowych tubylców”.

Proponowane instrumentarium metodyczne zostało dostosowane do bieżących realiów pracy na lekcjach języka polskiego. To metody, techniki, strategie i formy pracy, które w praktycznym działaniu umożliwią szkolnemu poloniście prowadzenie lekcji w sposób efektywny, pozwalający zrealizować zapisy podstawy programowej, przygotować uczniów do egzaminu ósmoklasisty, a przede wszystkim uczynić lekcje języka polskiego ciekawymi dla uczniów. Dobrze poprowadzone zajęcia szkolne z właściwie dobranymi metodami sprzyjają uczniowskiej kreatywności, twórczemu myśleniu i tworzeniu. Metody mają angażować uczniów podczas lekcji, a także wspierać ich procesy samokształceniowe w środowisku pozaszkolnym. Z przedstawionego zestawienia nauczyciel powinien sam dokonać wyboru tych metod, które w jego ocenie będą najbardziej adekwatne do osiągnięcia zamierzonych celów kształcenia. Zasadność wyboru i efektywność stosowanego instrumentarium metodycznego jest weryfikowana w procesie sprawdzania i oceniania osiągnięć uczniów.

Indywidualizacja pracy w zależności od potrzeb i możliwości ucznia

Uwzględnianie potrzeb i możliwości konkretnego dziecka to kolejny, bardzo istotny wymiar nowoczesnej edukacji polonistycznej. Indywidualizacja pracy stanowi odpowiedź na zróżnicowane potrzeby edukacyjne młodych ludzi. Cykl *Zamieńmy słowo* w pełni respektuje podstawową zasadę edukacji inkluzywnej (włączającej): „Każdy uczeń jest ważny”, uznając ją za jedno z prymarnych zadań szkolnego polonisty. Wiąże ją znaczeniowo z drugim niezwykle ważnym od wielu lat hasłem edukacji polonistycznej: „Przede wszystkim uczeń!”, podkreślającym podmiotowość każdego wychowanka.

Edukacja włączająca wskazuje na konieczność dostosowania czynności nauczyciela do indywidualnych potrzeb dziecka / nastolatka. Także cykl *Zamieńmy słowo* dla klas 4–8 podkreśla znaczenie indywidualnego podejścia do uczniów w sferze pracy dydaktycznej i wychowawczej. Podejmowana przez nauczycieli indywidualizacja nauczania ma zapewnić młodym ludziom prawidłowy rozwój osobisty i społeczny, a w przyszłości również sprawne funkcjonowanie w życiu zawodowym. Program ma stanowić wsparcie dla nauczycieli języka polskiego, którzy na lekcjach chcą podejmować i z powodzeniem prowadzić działania mające na celu efektywną indywidualizację nauczania.

Cykl *Zamieńmy słowo* dla klas 4–8 wskazuje na konieczność systematycznego wsparcia szczególnie dwóch grup: uczniów o specyficznych potrzebach edukacyjnych i uczniów zdolnych. Każde dziecko / każdy nastolatek z wymienionych grup wymaga innego dostosowania i użycia rozmaitych narzędzi. Przyjęcie tego kluczowego założenia wymaga od szkolnego polonisty wzmożonej uwagi, zaangażowania i szeregu działań, które uwzględnią potrzeby i możliwości ucznia.

Indywidualizacja stanowi optymalne rozwiązanie edukacyjne w przypadku wychowanków, którzy nie mogą sobie poradzić z realizacją celów kształcenia. Szkolny polonista jest zobowiązany do dostosowywania tempa i metod pracy do potrzeb uczniów ze specyficznymi potrzebami edukacyjnymi. Wstępem do pracy z uczniem o specyficznych potrzebach edukacyjnych lub z uczniem zdolnym jest wnikliwa lektura opinii z poradni pedagogiczno-psychologicznej, a także znajomość profilu psychologicznego danego wychowanka. Podczas indywidualizacji nauczania nauczyciel decyduje o doborze materiału i jego zróżnicowaniu, o wykorzystaniu metod, strategii i form pracy oraz środków dydaktycznych. Szkolny polonista wskazuje, jakie sytuacje dydaktyczne, ćwiczenia, typy zadań są najbardziej adekwatne w stosunku do potrzeb i możliwości ucznia na danym etapie rozwoju. Nauczyciele powinni konsekwentnie uwzględniać potrzeby poznawcze i psychoemocjonalne dzieci i młodzieży na miarę edukacji XXI wieku.

W cyklu *Zamieńmy słowo* nauczyciel języka polskiego otrzymuje propozycje indywidualizacji działań edukacyjnych w kształceniu literackim, kulturowym i językowym. Rozwiązania metodyczne proponowane w podręcznikach *Zamieńmy słowo* dla klas 4–8 pozwalają na wdrożenie na lekcjach języka polskiego dwóch kardynalnych zasad edukacji inkluzywnej: dostępności i uczestnictwa. W praktyce szkolnej oznacza to zapewnienie specjalistycznego wsparcia dzieciom i młodzieży, również tym, które nie mają opinii z poradni psychologiczno-pedagogicznej. Propozycje edukacyjne w cyklu *Zamieńmy słowo* dla klas 4–8 umożliwiają kształtowanie środowiska stabilnego i przyjaznego dla każdego ucznia. Podręczniki zawierają zadania o różnym stopniu trudności. Ich bogactwo pozwala na indywidualizację nauczania – dostosowanie go do potrzeb i możliwości danego zespołu klasowego bądź poszczególnych jednostek. Wymaga to od nauczyciela, aby dokonał wyboru spośród proponowanych poleceń i przykładów, zwłaszcza jeśli uczniowie pracują wolniej. W podręczniku zostały również wyróżnione treści przeznaczone dla uczniów zainteresowanych przedmiotem – trudniejsze zadania oznaczono gwiazdką, a dodatkowe materiały umieszczono w module *Chcę więcej*. W zależności od potrzeb uczniów można też różnicować odbiór tekstów kultury i sposoby ich czytania.

Indywidualizacja nauczania jako ważny element edukacji włączającej ma motywować ucznia do pracy w czasie pozalekcyjnym, zachęcać go do podejmowania działań samokształceniowych, a w przypadku uczniów zdolnych – do rozwijania szczególnych uzdolnień. To oznacza wielostronne działania szkolnego polonisty: minimalizowanie negatywnych skutków dysfunkcji i wyrównywanie szans dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, nauczanie uczniów o przeciętnych uzdolnieniach i zapewnienie wysokiego poziomu działań edukacyjnych dla uczniów szczególnie zdolnych / utalentowanych. Nauczyciel języka polskiego powinien systematycznie podnosić swoje kompetencje w zakresie pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych i dostosowywać instrumentarium metodyczne do potrzeb klasy i poszczególnych wychowanków. To niezwykle istotna dyrektywa, ponieważ edukacja włączająca stanowi dziś fundamentalny model kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, który we współczesnej szkole współistnieje z modelem nauczania specjalnego i modelem integracyjnym.

Program wskazuje na konieczność stosowania rozwiązań adresowanych do coraz liczniejszej grupy uczniów ze specyficznymi potrzebami edukacyjnymi. Warto skorzystać z takich metod, strategii, technik, jak: wizualizacje, metoda asocjacji, gry i zabawy typu scrabble czy bingo ortograficzne, łańcuchowa metoda skojarzeń, metoda haków pamięciowych, metoda asocjacji, metoda przeszukiwania leksykalnego, dyktando w 10 punktach, metoda podwójnego kodowania, pokój rzymski, słowa klucze, łańcuszki słowne czy system kolorowej ortografii Lesława Furmaga.

Dobre praktyki w zakresie indywidualizacji nauczania mogą przyczynić się do rozwoju uczniów, nawet jeżeli osiągnięty progres nie będzie spektakularny. Istotą indywidualizacji nauczania jest wykorzystanie potencjału wychowanka i uwzględnienie jego profilu psychologicznego. Warto dokumentować ustalenia i rozpoznanie, aby łatwiej zminimalizować negatywne skutki dysfunkcji.

Program zaleca wsparcie uczniów w procesach poznawczych, podczas pozyskiwania nowych informacji, inicjowania i rozwijania dialogu edukacyjnego, również w sytuacjach trudnych i mogących wywołać poczucie dyskomfortu psychicznego. W publikacjach z cyklu *Zamieńmy słowo* nauczyciele znajdą zestaw skutecznych rozwiązań dydaktycznych, wskazówki, które pozwolą zaplanować i przeprowadzić lekcje według własnego pomysłu, z uwzględnieniem zindywidualizowanych potrzeb uczniów. Zaproponowane nauczycielom środki dydaktyczne – tradycyjne i cyfrowe – będą intensyfikować indywidualizację nauczania i wspomogą efektywne przygotowanie uczniów do ewaluacji zewnętrznej.

Formuła graficzna w podręcznikach *Zamieńmy słowo* dla klas 4–6 umożliwi operatywną realizację działań dydaktycznych m.in. przez uczniów z dysleksją rozwojową. Bardzo czytelne, transparentne rozwiązania graficzne sprzyjają lepszemu zapamiętywaniu terminów i pojęć, pozwalają też szybciej zidentyfikować zasadę, którą należy opanować. Funkcjonują dostosowania sposobu zapisu informacji do potrzeb i wymagań uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W propozycjach metodycznych dla klas 4–6 występują ćwiczenia, które umożliwiają rozwijanie umiejętności manualnych. Dodatkowo program przewiduje ograniczenie liczby czynników / przekazów / komunikatów rozpraszających uwagę dzieci i nastolatków – nadmiernego bodźcowania negatywnego.

Propozycje indywidualizacji pracy z uczniami zdolnymi w edukacji polonistycznej w klasach 4–8 szkoły podstawowej bazują na praktycznym zastosowaniu zasad obowiązujących podczas działań dydaktycznych z tą grupą.

Program *Zamieńmy słowo* zaleca stosowanie następujących zasad w trakcie pracy z dziećmi / młodzieżą o szczególnych uzdolnieniach:

- ▶ zasada ciągłości – polega na gromadzeniu i wykorzystywaniu doświadczeń uczniów;
- ▶ zasada giętkości – polega na modyfikowaniu kolejności realizacji treści programowych;
- ▶ zasada wychodzenia naprzeciw potrzebom i zainteresowaniom wychowanków;
- ▶ zasada nagromadzenia zróżnicowanych sposobów osiągnięcia określonych celów;
- ▶ zasada integracji różnych zdolności ucznia;
- ▶ zasada otwartości, eliminująca wszystkie przeszkody;
- ▶ zasada niezależności;
- ▶ zasada motywacji⁴.

Uczeń szczególnie zdolny wymaga wyspecjalizowanej pomocy dydaktycznej i wychowawczej. Będą to różne formy wsparcia rozwoju intelektualnego, obecne w następujących obszarach edukacji polonistycznej:

- ▶ dodatkowe, przeznaczone dla uczniów zdolnych zadania i ćwiczenia do rozwiązania (np. z puli kilkunastu o zróżnicowanym stopniu trudności);
- ▶ zlecenie opracowania konkretnych tematów;
- ▶ realizacja indywidualnych projektów edukacyjnych;
- ▶ dyskusja o przeczytanych tekstach rozszerzających zakres wiedzy ucznia;
- ▶ nadprogramowe tematy do dyskusji;
- ▶ praca z lekturami nadobowiązkowymi;
- ▶ korzystanie z dodatkowych materiałów;
- ▶ indywidualizacja sposobu rozwiązywania zadań;
- ▶ wyznaczenie wcześniejszych terminów wykonania i trudniejszych form prezentacji zadania domowego;
- ▶ podejmowanie dodatkowych działań poznawczych i wzmożenie ich intensywności;
- ▶ inna forma sprawdzenia opanowania materiału;
- ▶ sposób oceny wiedzy i umiejętności dostosowany do potencjału ucznia zdolnego;
- ▶ wybór preferowanej strategii uczenia się w przypadku konkretnego zagadnienia.

⁴ W. Szewczuk, *Trudności myślenia i rozwijanie zdolności uczniów*, WSiP, Warszawa 1983; W. Szewczuk, *Psychologia*, WSiP, Warszawa 1990; I. Borzym, K. Kruszewski, *Praca z uczniem zdolnym. Indywidualizacja kształcenia*, [w:] K. Kruszewski, *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, t. 1, op. cit.

Praca z uczniem szczególnie uzdolnionym może wykorzystywać metodę tutorialu, czyli przekazywania wiedzy krok po kroku, nastawioną na naukę przez przykład.

Rozwijaniu kompetencji i zainteresowań uczniów szczególnie uzdolnionych w dziedzinie nauk humanistycznych służą w podręcznikach *Zamieńmy słowo* moduły zawierające treści o zwiększonym poziomie trudności (*Chcę więcej* oraz zadania z gwiazdką). Moduł *Chcę więcej* zawiera treści przeznaczone dla osób bardziej zainteresowanych omawianą problematyką. Uczeń znajdzie w nim ciekawostki, dodatkowe zadania, propozycje nadobowiązkowych działań i atrakcyjne pomysły do samodzielnej realizacji. Moduł ten stanowi ciekawą opcję metodyczną, która jest adresowana nie tylko do uczniów szczególnie uzdolnionych.

Program *Zamieńmy słowo* wskazuje na potrzebę dostosowania procesów edukacyjnych do możliwości ucznia z dysleksją rozwojową i potrzeb ucznia zdolnego. Szkolny polonista powinien też podejmować na lekcjach działania psychoedukacyjne skierowane do dzieci z zaburzeniami komunikacji społecznej.

V. PROPOZYCJE KRYTERIÓW OCENY I METOD SPRAWDZANIA OSIĄGNIĘĆ

Ocenianie jest jedną z najważniejszych czynności nauczyciela. Wraz ze sprawdzaniem stanowi integralną część procesów nauczania-uczenia się. To czynność niełatwa i wymagająca szeregu kompetencji od nauczyciela, który ma określić zmianę w rozwoju ucznia. Dotyczy ona rezultatów osiągniętych podczas lekcji i w trakcie samodzielnej pracy ucznia w środowisku pozaszkolnym.

Zmiana jest rozpatrywana na trzech poziomach:

- ▶ uczeń wie,
- ▶ uczeń rozumie,
- ▶ uczeń umie.

Ocenianie wiadomości i umiejętności powinno mieć charakter ciągły i regularny (bez efektu kumulacji działań oceniających). Istotnym warunkiem oceniania poziomu kompetencji dzieci i młodzieży jest stworzenie przyjaznego dla nich środowiska edukacyjnego.

Procedura oceniania uwzględnia kontrolę bieżącą i końcową. Podlegają jej wiedza i umiejętności uczniów, a ocena dotyczy działań i rezultatów. Stanowi ona informację o zakresie kompetencji opanowanych przez wychowanka, a zarazem wskazanie, jakim działaniom należy poświęcić więcej czasu. Ważnym zadaniem nauczyciela w procesie kontroli i oceniania jest zwrócenie uwagi uczniów na znaczenie podejmowanego działania edukacyjnego i jego wyników.

Ocena powinna być trafna, obiektywna, rzetelna, pozbawiona nadmiernej i nieuzasadnionej krytyki, zwłaszcza że ma spore spektrum oddziaływania na ucznia. Dobrze przeprowadzone ocenianie pracy dziecka może podnieść jego poczucie wartości i zachęcić do działania. Ocena wspiera wówczas proces uczenia się. Niewłaściwie wystawiona ocena przyniesie efekty przeciwstawne do oczekiwanych: zaniżoną samoocenę, obniżenie motywacji do nauki i niechęć do przedmiotu.

Nauczyciel powinien zadbać o obiektywizm oceniania: sprzyja temu jawność i dostępność kryteriów oceniania. Uwzględniają one sposoby i narzędzia oceny oraz wymagania. Kryteria oceniania powinny zostać przedstawione uczniom na początku roku szkolnego. Należy je sformułować możliwie precyzyjnie i wyczerpująco. Szkolny polonista powinien szczegółowo określić wymagania na poszczególne stopnie szkolne, a w starszych klasach omówić zakres wymagań egzaminacyjnych. Należy też ustalić warunki zaliczenia i zasady poprawy uzyskanych wyników.

Program nie rozstrzyga, czy nauczyciel powinien stosować ocenianie kryterialne (tradycyjne ocenianie szkolne) czy ocenianie kształtujące. Zawiera jedynie wskazówki, w jaki sposób można dokonać oceny pracy ucznia, i wymienia możliwości efektywnego sprawdzenia jego osiągnięć.

Szkolny polonista może skorzystać z różnych form sprawdzenia i oceny poziomu kompetencji uczniów. Najczęstsze formy pracy ucznia poddawane ocenianiu to:

- ▶ formy sprawdzające (kartkówka, sprawdzian, test, praca klasowa);
- ▶ zadania domowe (wypracowania, wykonanie wskazanych ćwiczeń);
- ▶ projekty edukacyjne i inne formy aktywności intelektualnej / twórczej uczniów;
- ▶ prezentacje multimedialne;
- ▶ praca na lekcji (np. realizacja zadań praktycznych);
- ▶ wypowiedzi ustne na forum klasy (odpowiedź na pytanie, kilkudzaniowa wypowiedź ustna, wygłaszanie tekstu z pamięci, recytacja);
- ▶ aktywność podczas lekcji;
- ▶ osiągnięcia ponadstandardowe (udział w konkursach przedmiotowych oraz w olimpiadzie języka polskiego, uczestnictwo w pracach kółka filmowego, teatralnego, recytatorskiego i innych, zaangażowanie w działania redakcyjne i / lub dziennikarskie, inne formy aktywności poznawczej w zakresie nauk humanistycznych).

Do proponowanych sposobów sprawdzania wiedzy, które powinny pojawić się podczas ewaluacji w danym semestrze, zostały także zaliczone:

- ▶ dłuższe formy wypowiedzi (w zadaniach domowych oraz podczas prac klasowych),
- ▶ sprawdzian z zakresu nauki o języku,
- ▶ test kompetencji czytelniczych (podczas omawiania lektury szkolnej),
- ▶ test diagnozujący na początku roku szkolnego,
- ▶ próbny egzamin ósmoklasisty (w klasie 8, z wykorzystaniem arkusza egzaminacyjnego).

Ocena jest dokonywana za pomocą stopni szkolnych bądź w formie opisowej – zgodnie z zapisami wewnątrzszkolnego systemu oceniania. Jeżeli nauczyciel przewiduje jeszcze inne sposoby oceniania pracy uczniów, to taką informację powinien im przekazać przed zainicjowaniem działań, które zostaną poddane ocenie.

Szkolny polonista zatwierdza prawidłową realizację projektu lub odrzuca go w przedstawionej wersji, za każdym razem z merytorycznym uzasadnieniem decyzji. Podczas oceniania projektów i prezentacji powinien uwzględnić samoocenę uczniów i ocenę koleżeńską (także w tym przypadku należy ustalić transparentne kryteria już na etapie początkowym). Równie ważne działanie stanowi współuczestnictwo uczniów w ocenianiu projektu: to zaproszenie dzieci i młodzieży do autoewaluacji i ewaluacji. Podczas nich młody człowiek podejmuje próbę oceny swojej pracy, wyciąga wnioski, dostrzega mocne strony i błędy, zyskując motywację do rozwoju i podejmowania nowych działań. Ocena koleżeńska to inna forma ewaluacji końcowej projektu lub prezentacji. Na podstawie podanych wcześniej kryteriów uczniowie poddają recenzji i ocenie projekt lub prezentację: wymieniają elementy wykonane dobrze oraz te, które należy skorygować, uzupełnić bądź wymienić. Dzięki wzajemnej recenzji końcowych osiągnięć uczniowie doskonalią umiejętność współpracy, uczą się obiektywnego oceniania i podejmują próbę diagnozy, jak można podnieść poziom zaprezentowanych realizacji.

Ocena stanowi formę diagnozy na przyszłość: powinna zawierać informację, co i w jaki sposób ma zmienić młody człowiek, aby następnym razem osiągnąć lepszą ocenę. To ważny komunikat dla uczniów i ich rodziców. W razie wystąpienia trudności i problemów w realizacji określonego działania warto, aby szkolny polonista zainicjował rozmowę, jak je wyeliminować w przyszłości, a przynajmniej zminimalizować ich negatywny wpływ na ocenę. Rozmowa, przeprowadzona w sposób przyjazny dla ucznia, może zachęcić go do dalszej nauki i poprawiania wyników. Duże znaczenie ma zapewnienie poczucia bezpieczeństwa podczas omawiania oceny, życzliwość, przedstawienie osiągnięć, uwypuklenie tego, co jest sukcesem ucznia. Warto, aby w sposób zindywidualizowany nauczyciel określił takie warunki oceniania, które będą wzmacniać motywację danego ucznia.

Program *Zamieńmy słowo* zwraca uwagę na przygotowanie informacji zwrotnej z uwzględnieniem faktu, że każdy uczeń jest inny i każdy jest ważny. To oznacza indywidualizację procesu oceniania. Nauczyciel przygotowuje komentarz dla każdego członka zespołu klasowego, zwracając uwagę nie tylko na wynik, lecz także na zaangażowanie i wysiłek. Informacje zawarte w komentarzu powinny być rzeczowe i zrozumiałe. Komunikat przygotowany przez szkolnego polonistę uwzględnia najczęściej elementy informacyjne, elementy analizy krytycznej i elementy oceniające.

Komentarz powinien zawierać następujące informacje:

- ▶ wskazanie pozytywnych elementów pracy ucznia (mocne strony i kierunki dalszego rozwoju);
- ▶ wyszczególnienie negatywnych aspektów ocenianego działania (słabe strony i zagrożenia);
- ▶ określenie zakresu koniecznych modyfikacji, poprawek lub dodatkowej pracy;
- ▶ wskazówki, w jaki sposób uczeń powinien pracować dalej nad swoimi kompetencjami (na rzecz rozwoju w przyszłości).

Dobrze przygotowana informacja zwrotna buduje dialogiczny model oceniania, który eksponuje podmiotowość ucznia w tym procesie.

Warto zastanowić się nad wykorzystaniem oceniania kształtującego, które umożliwia efektywne wsparcie każdego ucznia, zwłaszcza tego z trudnościami w nauce. Szkolny polonista może skutecznie dostosować dalsze nauczanie do potrzeb poszczególnych dzieci – dzięki temu zyskują one szansę na minimalizowanie negatywnych następstw niepowodzeń szkolnych i doświadczanych dysfunkcji. To jeden z czynników, który przybliży młodych ludzi do wypracowania edukacyjnej wartości dodanej, a w konsekwencji do odniesienia sukcesu na miarę swoich możliwości. Dzięki ocenianiu kształtującemu szkolny polonista ma szansę szybciej zmodyfikować kolejne działania edukacyjne, uwzględniając potencjał ucznia. Wielu nauczycieli preferuje ten sposób oceniania ze względu na pozytywne skutki oddziaływań wspierających ucznia.

Podczas oceniania na koniec semestru i na koniec roku szkolnego warto rozważyć uwzględnienie średniej ważonej ocen. To wariant oceniania sumującego, które w zdecydowanie większym zakresie uwzględnia zróżnicowanie poszczególnych elementów składowych oceny końcowej. Każdej ocenie bieżącej odpowiada ustalona liczba naturalna, której została przypisana waga w hierarchii ocen. Średnią ważoną ocen w danym semestrze nauczyciel oblicza jako iloraz. Uzyskanej średniej ważonej przyporządkowuje się ocenę semestralną lub roczną, co określa wewnętrzny system oceniania. Obliczanie tej średniej jest nieco bardziej skomplikowane dla nauczyciela niż proste wyliczenie średniej arytmetycznej, jednak ocena końcowa wyliczona w ten sposób jest zdecydowanie trafniejsza, wieloaspektowa i sprawiedliwsza, w większym też stopniu uwzględnia zasadę pozytywnego wzmacniania ucznia.

Warto zwrócić uwagę, że w serii podręczników *Zamieńmy słowo* uczniowie uzyskali możliwość stałej ewaluacji wiedzy i umiejętności. To moduły *Sprawdź, co już umiesz*, które zapewniają sprawną, zobiektywizowaną weryfikację wiedzy i kompetencji ucznia. Zazwyczaj znajdują się one w końcowej części materiałów dotyczących zagadnienia i zawierają zadanie sprawdzające stopień opanowania materiału podczas lekcji. Rozwiązanie tego zadania zapewnia szybką odpowiedź na pytanie, co uczeń opanował w klasie, jaki jest zakres nabytej przez niego wiedzy oraz co powinien poprawić. Bardziej rozbudowany pod względem merytorycznym moduł *Sprawdź, co już umiesz* nauczyciel i uczniowie otrzymują na zakończenie pracy z poszczególnymi rozdziałami. Na końcu każdego rozdziału zostały umieszczone zestawy zadań sprawdzających stopień opanowania materiału. Moduły *Sprawdź, co już umiesz* pełnią funkcję narzędzia bieżącej diagnozy, jeżeli uczeń przeprowadzi ją w klasie, pod kierunkiem nauczyciela. Uczeń może też sam dokonać ewaluacji swojej pracy i uzyskać informację zwrotną bez udziału szkolnego polonisty, np. rozwiązując zadania w domu.